

III. A nemsemleges mondattípusok

„Ma szép nap van, csupa sugárzás, futkosnak a kutyák az árokszélen
és mindenki remekül tölti az időt, még a rabkocsiból is nóta hangzik.
Ma szép sugárzás van, csupa idő, kutyáznak az árokszélek a futkosásban
és a nap nótával tölt mindenkit, még a hangzásból is rabkocsi remekel.
Ma szép futkosás van, csupa mindenki, sugárzik az árokszél a kutyákra
és az idő remekül tölti a napot, még a hangban is nóta rabkocsizik..

...
Ma szép hang van, csupa nap, futkos a nóta az árokszélen
és remek rabkocsi sugárzik az időben, még a töltésen is mindenki kutyázik.”
Weöres Sándor: Téma és variációk (részlet)

Az előző fejezetben arra jutottunk, hogy egy *semleges* mondatnak a magyar nyelvben olyan a hangsúlyozása, a szórendje és a szerkezete, mint ahogyan azt az alábbi (1a) példa bemutatja. Az (1b-d) pontokban tehát nem semleges mondatok találhatóak. Formai szempontból számot kell adnunk a semleges típustól való eltérésekről, párhuzamosan a szemantikai eltérések rendszerszerű magyarázatával – mindezeket pedig a transzformációs generatív nyelvészet szellemében a mögöttes szintaktikai szerkezetekre való hivatkozással.

Az (1b) mondat szórendjében két *nemsemleges* vonást figyelhetünk meg. Egyrészt a mondat élén jelenik meg a tárgy, noha a természetes szubjektum funkciójára alkalmatlan a II. fejezetben tárgyalt kritériumok alapján (aligha szoríthatja ki a cselekvő alanyt). Másrészt az ige mögött látjuk az igekötőt, miközben a mondat (továbbra is) befejezett aspektusú: (1b) szerint éppen úgy megtörtént a bemutatás, mint (1a) szerint. Ami pedig a hangsúlyozást illeti: az (1b) mondatban mintha egyetlen pontban gyűlt volna össze egy semleges mondat szavainak járó össze hangsúlynyomaték. Az (1a) egyetlen hangsúlyeloszlásának éppen az ellentétét tapasztalhatjuk, a végletes polarizálódást.

- (1) a. 'Be_i mutattam Ø_i pro_{én} 'Marit 'Ödönnek.
b. ''Marit (és ''Julit) mutattam be 'Ödönnek.
c. ''Ödönnek mutattam be Marit.
d. ''Én mutattam be Marit 'Ödönnek.
e. [FP XP_k [F op_{fókusz}+V_t] [VP AdvP_i [V' Ø_t Ø_i Ø_k ...]]]
f. ''Tegnap mutattam be Marit 'Ödönnek.
g. [FP XP [F op_{fókusz}+V_t] [VP AdvP_i [V' Ø_t Ø_i ...]]]

A formai eltérésekkel egyidejűleg egy markáns jelentéstopplett is megjelenik. Miközben az (1b) mondat igaz volta minden kétséget kizáróan maga után vonja az (1a) igazságát is, az (1b) esetében nemcsak hogy *azonosítja* a beszélő Mari személyében az 'Ödönnek bemutatott lányt, de ráadásul *ki is rekeszti* a többi szóba jövőt, vagyis annak a lehetőségét, hogy 'Ödön Mari valamelyik vetélytársának lett volna bemutatva. Ez utóbbi tényező már túl is mutat a szűk értelemben vett szemantikán, inkább a pragmatika vizsgálati körébe tartozik. Arról van szó, hogy az (1b) mondat egy olyan közegben hangzik

el teljes joggal, ahol a beszélgetőtársak azzal a közös előfeltevéssel élnek, miszerint a beszélő feltehetőleg bemutatott Ödönnek egy-két lányt, mégpedig egy többé-kevésbé behatárolható körből. Ez utóbbi kört a *szóba jövők* halmazának, avagy a *releváns* halmaznak nevezzük (É. Kiss 1992), és az „azonosított” szereplő kötelezően benne van, sőt hozzá képest határozódik meg a releváns halmaz.

Mint az (1b) kinyitott zárójeles változata mutatja (mármint ahol feloldjuk a zárójelet; jelöljük ezt a változatot így: (1b')), egy halmaznyi szereplő is funkcionálhat „azonosítottként”, és ilyenkor az állítás éppen a releváns halmaznak erre a részalmazára igaz, míg pontosan azokra hamis, akik a releváns halmaz *kiegészítő részalmazában* szerepelnek. Ha tehát például Anna, Bea, Juli és Mari jönnek szóba az Ödönnek való bemutatás ügyében, akkor az (1b') mondatból azt a négy elemi tényt tudjuk meg, hogy a beszélő bemutatta Marit Ödönnek (v.ö. (1a)), sőt Julit is bemutatta Ödönnek, de Annát nem mutatta be neki, és Beát sem mutatta be neki. A zárójeles (1b) változatban a releváns halmaz *pozitív* részalmazára egyelemű, míg a negatív háromelemű. Ez annyit tesz, mint hogy állítja a beszélő az (1a) igaz voltát, tagadja viszont, hogy bemutatta volna Ödönnek akár Annát, akár Beát, akár Julit.

A szabálykötetben bemutatott G3. grammatikarészlet oly módon ad számot minderről – azaz a *fókuszos* mondatípus sajátosságairól – hogy egy hangalakot nem öltő, de más hangalakokra sokoldalú befolyást gyakorló operátorra bizza a jelenségek magyarázatát, beleértve ebbe a szemantikai-pragmatikai tényezőkkel való elszámolást is. A szabályrendszert alább a (2) pontban is közöljük, és most szemléltetésképpen áttekintjük a fókuszos mondatípus teljes jellemzéséhez szükséges valamennyi szabályt.

Amennyiben egy hangalakot nem öltő operátorfejre bizzuk a fókuszos (majd később minden más nemsemleges) mondatípus megszervezését, akkor – egy újabb üres kategória engedélyezésének árán tehát – a magyar mondat operátorzónájának a kiépítését is az X' elméletre tudjuk alapozni. Konkrétan az (1b) mondat esetében egy F kategóriájú fejre van szükség, amelybe beléphet a hangalakot nem öltő fókusz operátor egyfajta különleges lexikai behelyettesítés gyanánt (3.U5), komplementumába veheti a VP igei csoportot (U2 séma, a következő specifikált alakban: $F' \rightarrow F VP$), és módosítói pozíciót nyújthat egy csoportnak (U1: $FP \rightarrow DP F'$).

Rögtön tovább is léphetünk a szintaktikai szabályok másik típusába, a transzformációk körébe: az FP módosítóját tipikusan egy olyan transzformáció révén töltjük be, amely a V' alól emel ki egy vonzatot ($T3: (DP, V') \rightarrow (DP, FP)$). Így kerülhet tehát olyan vonzat az ige elé, ami semleges helyzetben nincsen erre predesztinálva (sem potenciális természetes szubjektumként, sem igeekötőként (igeekötőszerűen viselkedő elemként)).

Szükség van azonban egy másik transzformációra is, amennyiben meg akarjuk őrizni azt a szabályt, hogy az igeekötő (az adott szemantikai helyzetben) a VP módosítójába lép. Ennek a szabálynak arról kell gondoskodnia, hogy az igeekötő visszaelőzze az igeekötőt. A javasolható 3.T1 transzformáció hatása így írható le: az igei fej a V' alatti mélyszerkezeti helyéről belép az F fejbe, ami ezáltal „(hang)testet ölt”.¹ Ez a transzformáció az eddig

¹ É. Kiss (1992) a *Strukturális magyar nyelvben* (ld. még É. Kiss 1994) még nem ezt az utat követi: fejmozgatás nélkül próbál számot adni a fókuszos szórendről, akárcsak korábbi írásaiban (É. Kiss 1983, 1987). Később Bródy (1991) hatására tesz javaslatot az általunk 3.T1 számozással közölt transzformációra (É. Kiss 1995), erősen általánosítva az igei fejmozgatásra vonatkozó elképzelést. Később azonban visszatér a fejmozgatást mellőző javaslathoz (1998, 3.3.3.), és megmaradni látszik emellett (É. Kiss 2001). Mindkét elképzelés védelmében rengeteg érv sorakoztatható fel, ezek

tanultaktól abban különbözik, hogy *fejmozgatás*; nem egy csoport kategóriájú összetevő mozog tehát, hanem egy „nulladik kiterjesztésű” kategória. A transzformációk formáját univerzálisan egy kézenfekvő *uniformitási elv* korlátozza: a koindexált összetevőknek azonos kiterjesztési szinten álló kategóriába kell esniük. Fej tehát fejbe mozgatható, egy csoportot pedig – nyilván bővítményi vagy módosítói helyről – ugyanilyen helyekre lehet mozgatni.

A polarizált intonációs mintázatról a H1-H2 szabálpár hivatott számot adni. Az „azonosított” szereplő XP-jére tett mondati főhangsúlyt (H1) egy nagy mondatszakasz kötelező hangsúlyirtottsága teszi kontrasztossá (H2), ami a fókuszfejbe bekebelezett igető mellett a teljes cserbenhagyott VP szósorát érinti, legalábbis elvileg.²

A polarizált hangsúlyminta polarizált jelentésre hívja fel a figyelmet: az I1 interpretációs szabály éppen azt fogalmazza meg, amit korábban megállapítottunk, vagyis hogy az FP módosítójában lévő összetevő által leírt részalmaz (akár mint egyetlen entitás egyelemű részalmaz) éppen azokat a szereplőket jelöli meg, akikre igaz az F komplementumában leírt állítás, állítva azt is, hogy a szóba jövő „másokra” viszont határozottan hamis. A releváns halmazt ismertnek tekintve ez az azonosító-kirekesztő jelentés már kiválóan megragadható a hagyományos logikai eszköztárral, konjunkciókra és negációkra apellálva.³

Az igei fejmozgatást az U5 szabályhoz mellékelt kiegészítő megjegyzés teszi kötelezővé (az adott rendszerben), amit a magyar grammatika egyik fontos mozgatórugójának gondolok, hangtani és jelentéstani vetületét tekintve egyaránt. A mondat lelke az időjeles ige, úgy illik tehát, hogy erre essen a mondat főhangsúlya; az új információnak is itt van az alapvető helye („Mit állítunk?”). A főhangsúly bizonyos esetekben itt is marad (amikor a VP módosítója üresen marad), más esetekben pedig az ige mintegy átadja a főhangsúlyt a köréépülő VP módosítójába hívott összetevőnek, amit úgy interpretáltam a semleges mondatról szóló fejezetben, hogy ilyenkor az ige átruházza a főhangsúllyal együtt az aspektus meghatározásának a jogát. A fókuszos mondatban mintha azért menne az ige az F fejbe, hogy az aköré épülő projekció módosítójának átadja a mondat főhangsúlyát (ami értékes ajándék, hiszen nagy hangsúlymentes zóna emeli ki ezt a főhangsúlyt), miközben szemantikai szempontból úgy értékelhetjük a mozgást, hogy az új információ közlésének a jogát az F-be inkorporálódó ige átruházza az FP módosítójának betöltőjére. Ami az F' alatt olvasható, az immár nem új információ, hanem *előfeltevés* csupán. Az (1b') mondatban például előfeltevésként tekintendő az az állítás, hogy a beszélő bemutatott valakit Ödönnek. És „mit állítunk” ehhez képest? Azt, hogy éppen két ilyen lány volt: Mari és Juli; és „éles” az állítás, mert még az is kiderül, hogy Anna és Bea nem teljesíti.

Az allegorikus hangvételi előző bekezdés egy fontos párhuzamra próbálja meg ráirányítani a figyelmet a semleges és a fókuszos mondattípus között: egyfelől a mondathangsúly, másfelől a legnagyobb figyelmet érdemlő információ mindenképpen az

azonban nyilván nem képezhetik e tankönyv anyagát. Csupán arra vállalkozhatunk, hogy a magyar generatív nyelvtudomány egy adott pillanatát próbáljuk idealizáltan rögzíteni.

² Amennyiben „még mindig” nagyon sok szóból áll a transzformációk révén megtizedelt felszíni szerkezeti VP, a teljes hangsúlymentesség nem valósul meg a tényleges performanciában. Valószínűleg a hangtani komponensben újra egyenletesebbé válik az intonációs mintázat ahhoz képest, amit a felszíni szintaktikai szerkezet kódol, úgy sejttem, a könnyebb ejthetőség érdekében.

³ Amennyiben a releváns halmaz n elemű, és i elemről állítjuk a fókuszos mondatban, hogy azokra teljesül az F' alatt megfogalmazott Q(...) propozíció, akkor így írható le a mondat tartalma: $Q(x_1) \& \dots \& Q(x_i) \& \sim Q(x_{i+1}) \& \dots \& \sim Q(x_n)$.

ige felszíni szerkezeti pozíciójának projekciója alatt van, a kiépülő módosítói pozícióban. A fókuszos mondat is az ige körül épül ki, de olyan, mint egy gerjesztett atom a kémiában: a elektronoknak megfelelő vonzatok „magasabb” mozgási pályákra állnak.

(2) G3. A magyar igei (jellegű) operátorzóna (ld. I. kötet, 78. o.)

3.C1	YP → ZP YP	ZP=AdvP, DP, NP	szabad határozó csatolása
	Mondatszintű újraíró szabályok (YP operátorhéjak kiépítésére, ahol Y = T, Q, F; S=YP):		
3.U1	YP → ZP Y'		operátor módosítója
3.U2	Y' → Y WP (ZP*)	W = T, Q, F, V	operátor kiegészítője
	V(+F) előtt (a felszíni szerk-ben) csak T*Q*		
3.U3	T → op _{szubj} , op _{topik} , op _{ktop}		háromféle topik operátor
3.U4	Q → op _{is} , op _{dist}		kétféle kvantor operátor
3.U5	F → op _{fokusz} (op _{felsz} , op _{exist})		fókusz operátor
	op _{fokusz} csak inkorporált (bekebelezett) V-vel grammatikus az F pozícióban: [F op _{r+} V _i]		
	XP-n belüli operátorprojekciót bevezető újraíró szabályok (X = Inf, A, Adv; XP=Y _X P):		
3.U'1	Y _X P → ZP Y _X '	Y = T, Q, F	operátor módosítója
3.U'2	Y _X ' → Y _X WP	W = T, Q, F, X	operátor kiegészítője
3.U'3	T _X → op _{topik} , op _{ktopik}		kétféle topik operátor
3.U'4	Q _X → op _{is} , op _{dist}		kétféle kvantor operátor
3.U'5	F _X → op _{fokusz}		fókusz operátor
3.U'6	Bizonyos esetekben az AP-n, illetve az AdvP-n belül a fej után hangtani megvalósulást nyerő elem nem állhat.		
	megj.: a fókusz operátorba nem kell az X-nek bekebeleződnie, A (melléknévi) régens esetén pedig tilos		
	Transzformációs szabályok:		
3.T1	(V, V') → (V+op _r , F')		a finit ige bekebeleződése a f. op-ba
3.T2	(V, Y ₁ ') → (V, Y ₂ ')	Y ₁ P komp-a Y ₂ -nek	a finit ige többszörös bekebeleződése
3.T3	(ZP, X') → (ZP, Y _X P)	X, Y, Z: mint 3.U'1-ben, vagy X=V	mozgás op.mód-ba
3.T4	(ZP, XP) → (ZP, Y _X P)	X, Y, Z: mint 3.U'2-ben, vagy X=V	mozgás op.mód-ba
	Hangsúlyra vonatkozó szabályok:		
3.H1	Az FP első (nem-csatolt) kitöltött összetevőjére esik a mondat <i>főhangsúlya</i> (üres módosító pozíció esetén tehát az igét hangsúlyozzuk).		
3.H2	A főhangsúlyos összetevőt követő (op _{fokusz} által) bekebelezett V és az őket követő teljes VP-szakasz kötelezően hangsúlytalan: <i>hangsúlyvrtás</i> .		
3.H3	A kontrasztív topik TP-módosítójában lévő XP összetevőt sajátos emelkedő intonációval kell ejteni, amelyet kis szünet követ.		
3.H4	Az <i>is</i> partikula kötelezően hangsúlytalan.		
	Jelentésre vonatkozó szabályok:		
3.I1	op _{fokusz} : a <i>releváns halmazon</i> belül csakis a módosítóban megjelölt részalmaz elemeire igaz az állítás, a többire hamis.		
3.I2	<i>is</i> : a <i>releváns halmazon</i> belül a módosítóban megjelölt részalmaz elemein kívül még legalább egy elemre igaz az állítás; illetve az említett részalmaz nem egyelemű.		
3.I3	op _{dist} és a módosítóban univerzális kifejezés (<i>minden, senki,...</i>): a <i>releváns halmaz</i> elemeire külön-külön igaz az állítás (<i>disztributív olvasat</i>).		
3.I4	op _{ktopik} (kontrasztív topik): a <i>releváns halmazon</i> belül a módosítóban megjelölt részalmaz elemeire igaz, de legalább egy további elemre nem igaz az állítás.		
3.I5	op _{topik} : a módosítóban megjelölt részalmaz elemeire igaz az állítás, és „előtérbe állítjuk” őket (a diskurzusfolyamat szerveződésében <i>releváns</i> funkció, logikailag nem nagyon lehet megragadni).		

Az (1c) mondat azt igazolja, hogy nemcsak a tárgyi vonzat számára elérhető az FP módosítói pozíciója; ezt a későbbiekben lezserebb módon úgy is megfogalmazhatjuk, hogy „bármely vonzat bekerülhet a fókuszba”, ésszben tartva az uniformitási elvet, amelynek értelmében magába a fókusz fejbe nyilván az ige kerül(het) be, egy csoport számára a

kiépülő módosítói pozíció kínálkozik fel. A szerkezet és a hangtani forma szempontjából nem tudunk újat mondani (a részletes elemzésekkel az első két kötet hivatott szolgálni), megjegyzésre a pragmatikai vetület érdemes: a releváns halmazba ezúttal nem Mari, hanem Ödön vetélytársai gyűlnek. Mondjuk, hogy *fiúk* egy konzervatív kontextusban, akiknek a beszélő egy közös társalgási háttértudás részét képező előfeltevés gyanánt bemutathatta (volna) Marit. Valami olyasmi derül tehát ki az (1c) mondatból, hogy túl a semleges (1a) mondatban is megfogalmazott pozitív állításon, olyan negatív összefüggésre is fény derül, miszerint a beszélő Péternek és Robinak *nem* mutatta be Marit.

Az (1d) mondat azt szemlélteti, hogy egy fókuszos mondatban az alany is elnyerheti az FP módosítói pozícióját, az eddig tárgyalt hangtani és jelentéstani következmények mellett. Ami a hangtani illeti, arra érdemes figyelni, hogy a főhangsúlyt az *én* személyes névmás hangalakkal nem rendelkező $pro_{én}$ allomorfa nem tudja felvenni (hiszen a semmit nem tudjuk hangsúlyozni), az FP módosítójában tehát csak a hangalakkal rendelkező allomorf állhat, vagyis a nemsemleges helyzetben „előbújik” a semleges helyzetben rejtőzködő névmás (1a). Ami a jelentéstani vonatkozást illeti, a releváns halmazt most a beszélőhöz képest kell meghatározni, a társalgási szituációtól függően.

Az (1b-d) példákban bemutatott „fókuszálásoknak” a közös sémáját szemlélteti az (1e) pont: bármelyik vonzat bekerülhet az F fej kör kiépülő projekció⁴ módosítójába ($\emptyset_k \rightarrow XP_k$), az igének pedig inkorporálódnia kell ebbe a fejbe, aminek hangtani akadálya nincs, mert az ott tartózkodó operátornak nincsen hangalakja. Mint azonban az (1f) példamondat mutatja, annak sincsen akadálya, hogy egy szabad határozó kapja meg a jellegzetes fókuszhangsúlyt a sajátos azonosító-kirekesztő jelentéssel egyetemben („tegnap történt a dolog, és nem kedden vagy szerdán vagy tíz éve egy álmos csütörtökön...”). Az ehhez az esethez tartozó (1g) szerkezeti vázlat csupán annyiban különbözik az (1e) szerkezettől, hogy az FP-módosító betöltőjének nincsen indexe (XP), hiszen egy szabad határozóról nincsen okunk azt feltételezni, hogy a mélyszerkezetben az ige kiterjesztése alatt jelent meg.

Az alábbi (3a) pontban megismétlem a bemutatási mondat semleges változatát, hogy ezúttal egy másfajta nemsemleges konstrukcióval vessük össze, illetve rögtön kétfélével (3b-d). Az igekötő ezúttal az igető előtt foglal helyet, ami a befejezett aspektusú értelmezés mellett („megtörténtek a bemutatások”) a további magyarázatot nem igénylő változat – vagyis az ige maradhat az eredeti V pozícióban; el kell számolni viszont az ige előtt megjelenő nem alanyi vonzatokkal, legalábbis a (3b) és a (3c) mondatok esetében.

- (3) a. 'Bemutattam 'Marit 'Ödönnek.
 b. 'Marit is / 'Minden 'lányt 'bemutattam 'Ödönnek.
 c. 'Ödönnek is / 'Minden 'haveromnak 'bemutattam 'Marit.
 d. 'Én is 'bemutattam 'Marit 'Ödönnek. / Mindenki 'bemutatta 'Marit 'egy fiúnak.
 e. [QP XP_k [Q op_{is} / op_{diszt}] [VP AdvP_i [V' V \emptyset_i \emptyset_k ...]]]
 f. 'Tegnap is / 'Minden 'adandó 'alkalommal 'bemutattam 'Marit egy 'fiúnak.
 g. [QP XP [Q op_{is} / op_{diszt}] [VP AdvP_i [V' \emptyset_i \emptyset_i ...]]]
 h. 'Marit is 'minden 'második 'fiúnak 'bemutattam.
 h'. 'Minden 'második 'fiúnak 'Marit is 'bemutattam.
 i.. [András, Béla és Csaba] / [A három fiú] felemelte a zongorát.

⁴ Az absztrakt fejek esetében nem *csoportokról*, hanem inkább *projekciókról* (azaz *kiterjesztésekről*) szoktak beszélni.

- i'. Mindhárom fiú felemelte a zongorát.
i'". Csaba is felemelte a zongorát.

Árulkodó jelként az *is* módosítószócska, illetve a logikusok által gyakran vizsgált *minden* determináns szolgál: ezek bármely vonzatot az igekötős ige elé tudnak „csalogatni” (3e), de hasonló pozícióban szabad határozók is felbukkanhatnak (3f-g). A kétféle kifejezés egy kalap alá vétele mellett az az indokunk, hogy a magyar mondat szórendjében felcserélhetőek, mint azt a fenti (3h-h') minimálpár mutatja.⁵

Már csak nevet kell adni a gyerekeknek. A logikailag megragadható vonatkozások miatt egy Q *kvantor* fejre bízhatjuk annak az operátornak a befogadását (3.U4 a fenti (2) táblázatban), amelyik a megnevezett szereplő(k)ön kívül még legalább egy további szereplő *létezését* (\exists) állítja – ismét egy rekonstruálható releváns halmazból, akire igaz a Q komplementumában tett állítás (I2: op_{is}), illetve amelyik *univerzálisan* (\forall) a releváns halmaz valamennyi elemére kimondja az állítást (I3). Ez utóbbi operátort „univerzális operátornak” is elnevezhetnénk, Szabolcsi (1992) azonban (ld. még Szabolcsi – Laczkó (1992)) egy olyan elnevezésre tesz javaslatot, amelyik ennek az operátornak egy további érdekes szemantikai tulajdonságára utal...

A fenti (3i-i'") példasorozat hivatott megvilágítani ezt a tulajdonságot, mely *csoportok* cselekvése (vagy azokkal kapcsolatos történések) kapcsán merül fel, azaz tulajdonképpen egy tematikus szerep felvételéről van szó. Ha a szerepet a csoport mint oszthatatlan együttes tölti be, akkor *csoportolvasatról* beszélünk, ha viszont külön-külön játsszák el az adott szerepet a mondat jelentése szerint, akkor a *disztributív* olvasattal állunk szemben (Landman 1996). És most vizsgáljuk meg, hogy hogyan emelik fel a fiúk a zongorát a fenti (3i) mondat értelmében. Erősen preferált a csoportolvasat, már csak a zongora súlya miatt is, bár a szakirodalom szerint nincsen kizárva a disztributív olvasat lehetősége sem. A (3i'") mondat esetén azonban markánsan és kizárólagosan ez a sajátos *disztributív* olvasat érvényesül: „mindhárom fiúról elmondhatjuk, hogy fel bírta emelni a zongorát”. Ez a hatás nem tulajdonítható másnak, mint hogy a fiúk megjelölésében ezúttal úgy jártunk el, hogy abban szerepel a *mind* szócska is. E miatt a „disztributív” (‘szétválasztó’) hatás miatt javasolja Szabolcsi (1992) a *disztributív operátor* elnevezést a *minden*-es kifejezéseket maga elé vonzó operátor számára (op_{disz}).

Megjegyzendő, hogy a szóba került kétféle kvantortípus között nemcsak formai hasonlóság van (a VP elé hívják a megfelelő vonzatokat, de magát az ígétövet nem), hanem jelentéstani is: (3i'") tanúsága szerint az *is*-es kifejezést is disztributívan kell értelmezni. Csaba egyedül emelte fel a zongorát; és nem arról van szó, hogy Csaba is ott volt abban a csoportban, amelyik együttes erővel emelte fel.⁶

A (3e) sémán bemutatott szerkezetípus létrehozásához és jellemzéséhez az alábbi szabályokra van szükség a G3. grammatikai rendszerekből. A QP projekciót is az X' elmélet alapján hozzuk létre, ami ezúttal is az U1-2 szabálpár alkalmazását jelenti (U1: $QP \rightarrow DP Q'$, $Q' \rightarrow Q VP$). Az U4 újíró szabály a megfelelő operátorfej beillesztéséről gondoskodik. Mivel e fejbe *nem kötelező* inkorporálódnia az ígétőnek, ezért a takarékoság univerzális grammatikai metaelvéből adódóan gyakorlatilag *tilos* ennek az inkorporációnak

⁵ A többszörös operátorprojekciók kérdését majd később tárgyaljuk, egyelőre csupán amellyel érvelek, hogy lényegében azonos szerkezeti pozíciók esetében fordulhat elő a szabad felcserélhetőség. Fonákjáról tekintve a kérdést: amennyiben két összetevő nem cserélhető fel, akkor gyanítható, hogy más jellegű pozíciókat töltenek be.

⁶ NB mégis szerencsésebb lett volna az 'univerzális operátor' elnevezés, hiszen a disztributivitás mindkétféle kvantortípusnak a jellegzetessége, szemantikai kapocs a szintaktikai alapú azonosítás mellett.

megtörténnie. Egy transzformációra van tehát szükség: a csoportot mozgató T3-ra ((DP,V')→(DP,QP)). Sőt, szabad határozó „kvantálása” esetén még erre sem (3f-g). Hangtani szabályt ki sem kellene mondanunk, hiszen a kvantált összetevő a minden tartalmazónak járó alaphangsúlyokat viseli; a figyelem felhívása miatt azonban a 3.H4 pontban deklaráltuk, hogy az *is* grammatikai funkciószócskának nem jár hangsúly. *Partikulaként* viselkedik, rá kell csüggesznek egy hangsúlyos intonációs egységre. Ez a fenti (3d) mondat esetében válik relevánssá: a személyes névmásnak a hangalakot öltő allomorfiát kell a QP-módosítóban szerepeltetnünk (a *pro_{en}* ki van zárva), hiszen valaminek viselnie kell a hangsúlyt.

Végül pár szó a jelentéstöbbletről; lásd I2 és I3. A (3b) mondat *is*-es változata azt jelenti, hogy egy olyan halmazra igaz az állítás, amely több elemű: *Mari* DP-je egy konkrét lányra utal, míg a [_{DP} [_{DP} *Marit*] *is*] összetevő külső DP-je egy legalább kételemű, *Marit* mindenképpen tartalmazó részhalmazára a szóba jövők pragmatikailag adott halmazának. A *minden*-es mondatváltozatok azt az állítást fejezik ki, hogy egy-egy adott szerepet az illető szerephez képest meghatározandó releváns halmaz teljes „tagsága” tölti be, mégpedig külön-külön eljátszva a szerepet.

Az alábbi (4) példasorozatban a semleges (4a) példamondatban szemléltetett mondatéleli *természetes szubjektum* funkcióját általánosítjuk: a mondat élére – kvantálás és fókuszálás híján is – ki lehet vinni a nem alanyi vonzatokat. Erről tanúskodik a (4b) és a (4c) példamondat. A rosszul formált (4b') változat azt erősíti meg, hogy a most tárgyalandó funkció nem cserélhető fel a kvantor típusúval, még ha a békén hagyott igekötő–igetű sorrend közös vonásuk is. Új operátorkategóriát kell tehát választani, amit T-vel fogunk jelölni, a közös „topik” jellegre utalva: ahogy a semleges (4a) változat az alanyról tesz állítást, legalábbis elsődlegesen, úgy tesz (elsődlegesen) állítást a (4b) változat a tárgyról (a beszélő ezúttal *Mariról* szeretne valamit közölni), a (4c) pedig a részeshatározóról (itt *Ödönről* van szó). Az I5 jelentéstani szabályban is ezt írtuk le; amihez sajnálattal kell hozzátenni, hogy a hagyományos logika eszközeivel nem tudunk megragadni a topikalizálás jelentésmódosító hatását. Gyakorlatilag nem tudunk olyan szituációt megadni, amelyben a topikalizált (4b) mondat igaz, míg a (4b') variáns hamis lenne. A topikalizálás tartalmi hatása tehát inkább pragmatikai / szövegtani: ahogy mondatról mondatra építjük a szöveget, jelentősége van annak, hogy megőrizzük az előző topikot, vagy topikot váltunk; ez a mechanizmus pedig része annak az általános mechanizmusnak, amelynek a során egy új mondatban közlendő új információt lehorgonyozunk a korábbi tudás elemeihez.

- (4) a. 'Péter 'bemutatta 'Marit 'Ödönnek.
 b. (Képzeld!) 'Marit 'bemutattam egy 'angol 'srácnak!
 b'. (Képzeld!) ???['Ödönnek is] / ['Minden 'fiúnak] 'Marit 'bemutattam.
 b''. (Képzeld!) 'bemutattam 'Marit egy 'angol 'srácnak!
 c. (Képzeld!) 'Ödönnek 'bemutattam egy 'kínai 'lányt!
 d. 'Marit # (bezzeg) ['minden 'fiúnak 'bemutattad] / [egy ''bankárnak mutattad be].
 e. [_{TP} XP_k [_T op_{szubj} / op_{topik} / op_{ktop}] ... [_{VP} AdvP_i [_{V'} V Ø_i Ø_k ...]]]
 f. – Mi jót tettél a múlt a héten?
 – 'Hétfőn 'bemutattam 'Marit 'Ödönnek. Kedden meglátogattam a nagypapát...
 g. [_{TP} XP [_T op_{topik} / op_{ktop}] ... [_{VP} AdvP_i [_{V'} V Ø_i ...]]]

A (4e) szerkezeti séma közös vázat kínál a kategorikus semleges mondatoknak – ahol arról állítunk valamit, ami éppen erre predesztinált – és a topikalizáltaknak – ahol egy

másik szereplőt választunk ki arra, hogy róla tegyük meg az állítást, ami tulajdonképpen valamennyi szereplőjéről szól. A T fej körül a TP projekciót ismét az U1-2 szabálysémapár segítségével építhetjük ki, a T kategóriát az U3 behelyettesítéssel tölthetjük be, a transzformációk közül pedig a T3-ra van szükség, ami a TP módosítójába viszi a megfelelő vonzatot. Külön hangtani szabály kimondására nem találunk okot: a topikalizált összetevő azokat az alaphangsúlyokat viseli, amelyeket vonzathelyen is viselhetne.

Hogy topikalizálhatunk-e szabad határozót a korábbi szabadhatározó-kvantálás, illetve -fókuszálás mintájára – lásd (4g), az nem nyilvánvaló. A szabad határozókat alapesetben továbbra is *csatolnunk* kell, amivel kapcsolatban a 3.C1 szabályséma annyit újdonságot közöl, hogy az operátorprojekciók (YP) is képezhetik csatolás alaptagját, nemcsak a VP. A (3b) mondat élére például odatehetnénk, hogy „Tegnap...”, amit az adott példában QP-re kellene csatolni (QP → AdvP QP).

Mindamellet egy szabad határozóval közölt tartalmat is felfoghatunk úgy, hogy arról akarta a beszélő megtenni az állítást, más mondatokban esetleg az alternatíváiról állítva valamit. Ilyen példát mutatok a fenti (4f) párbeszédben, ahol a második mondat egy adott hét hétfőjéről szól; amit az igazolhat, hogy ki lehet fejteni imígyen: „A hétfőről azt tudom mondani, hogy azon a napon bemutattam...”.

Nem tettem még említést a fenti (4d) példáról, ahol egy titokzatos # szimbólum is szerepel. Egy sajátos intonációs mintát kívánok megjelölni vele, amit emelkedő, majd eső hangsúlyozásként szoktak leírni, amit kis szünet követ (É. Kiss 1992). A sajátos konstrukciót a 'bezzeg' szóval tehetjük explicitté. *Kontrasztív topiknak* nevezik, és a (3d) példában bemutatott szórendet kedveli – tehát a mondatéli pozíciót –, ezért a topikok típusába sorolhatjuk (U3). Jelentését könnyű összekeverni a fókuszéval, mert kizárást implikál, gyakran éppen a beszélőre vonatkozóan (v.ö. (4d)): „Marit igen, engem bezzeg nem...” Ez a kizárás azonban nem feltétlenül teljes (I4): nem arról van szó, hogy a releváns halmaz valamennyi meg nem nevezett elemére hamis a TP komplementumában szereplő állítás, csupán arról, hogy van olyan – kontrasztként szolgáló – elem, amelyre hamis. Olyan topikkiemelésről van tehát szó, amelynek logikailag is jól megragadható tartalma is van.

A (3h-h') példapár már előrevetítette annak lehetőségét, hogy egy VP-re több operátorprojekció is épüljön. Pontosabban a felső projekció fejének komplementumában ilyenkor már nem a VP áll, hanem egy másik operátorprojekció. Az X' elméletet realizáló 3.U1-2 szabálysémapár ez utóbbi eset leírására is alkalmas, az adott esetben ily módon: QP → DP Q', Q' → Q QP. Egy operátortípus tehát ismétlődően is kiépíthet projekciókat, de az alábbi (5a) példa rögtön azt is megmutatja, hogy különböző operátortípusok projekciói is kombinálódhatnak:

- (5) a. 'Péter 'Ödönnek 'minden 'buliban 'többször is ''elvált nőket mutat be.
 b. $T^* Q^* V / F + V_t$
 c. $T^* Q^* F + V_t \Sigma^* [V \emptyset_i] \text{Arg}^*$ (ahol $\Sigma = T / Q / F$)
 d. FF: ''Csak mi írunk ''csak az olimpiáról.
 e. FQ: ''Csak Marit mutattam minden fiúnak be.
 e'. v.ö. QF: 'Minden 'fiúnak ''csak Marit mutattam be.
 f. FTF: ''Csak Marit mutatta a tánctanár ''csak Ödönnek be.
 g. TQFQ: 'Ödönnek 'tegnap is ''csak én mutattam minden csinos kolléganőmet be.
 h. $F_{\text{tükr.}}$: ''Marit küldte oda a tánctanár ''Ödönhöz. (És nem fordítva!)
 i. $Q F_{\text{tükr.}} T$: 'Tegnap is ''Marit küldte a tánctanár oda ''Ödönhöz. (És nem fordítva!)
 j. $[_{\text{FP}} \text{'XP}_k [_{\text{F}} \text{op}_{\text{fókusz}} + V_t] \dots [_{\text{VP}} \text{AdvP}_i [_{\text{V}} \emptyset_i \emptyset_k \emptyset_l \dots]] \text{'ZP}_1 \dots]$
 k. – Igaz, hogy Péter hűgát kedden a tánctanár odaküldte Ödönhöz?
 – Hát majdnem... ''Jancsi hűgát küldte a ''portás Ödön ''barátjához!

A fenti (5a) mondatban például az első két összetevő csakis topikalizálás útján kerülhetett a mondat élére, majd a *minden* és az *is* szócska azt jelzi, hogy a topikokat két kvantor típusú konstrukció követi, majd az igető körüli szórend fókusz jelenlétére utal. A meghatározó operátorfejek sorozata tehát így írható fel: TTQQF. A példa meglehetősen nagy szabadságot sugall az U1-2 szabálysémápar révén kiépíthető operátorhékak kombinálhatóságával kapcsolatban – ugyanakkor emlékezzünk vissza, hogy a háromféle operátorkategóriát éppen a szórendi korlátok sugallták. A megjósolható általános lehetőség tehát első közelítésben a fenti (5b) pontban rögzített módon írható fel. A képlet azt mondja, hogy a magyar igei csoportra épülő operátorzóna (a szórendben balról jobbra, illetve a szerkezeti hierarchiában felülről lefelé haladva) úgy fest, hogy a mondat élén nulla, egy vagy akár több topik állhat, amit nulla, egy vagy több kvantor típusú elem követhet, végül mindenképpen az ige jön, de vagy eredeti pozíciójában állva, vagy előrehúzódva egy F fejbe.

Összegezve eddigi tapasztalatainkat és az argumentumokat (azaz a vonzathelyeket) is figyelembe véve, az ígét az általános mondat típus közepén látjuk, amitől balra és jobbra egyaránt nagy szórendi szabadságban helyezkednek el az összetevők, de míg az ige mögötti zónában a szórendi variációk mögött nem szoktak jelentéskülönbségeket kimutatni, addig az ige előtti zónában a rendkívüli szórendi gazdagság szignifikáns szemantikai különbségek kifejezésének a lehetőségét nyújtja.

Egy egzakt módon felépített, jól formalizált tudományos rendszerben olyan kérdések is felmerülnek, amelyeket már nem a tapasztalt jelenségek leírásának a szükséglete sugall, hanem maga a rendszer. Felvetődik például, hogy fókuszról lehet-e több. Első pillantásra talán úgy tűnik, hogy nem, mert a fókuszált összetevőnek kötelező az igetővet közvetlenül megelőznie, ez a helyzet pedig csak egy esetben teljesülhet egy egyszerű mondatban. Jobban belegondolva azonban kiépíthető olyan dupla fókuszkonstrukció, amelyben a felső FP komplementumába egy újabb FP kerül (U2: $F' \rightarrow F \text{FP}$), az U5 behelyettesítési szabályhoz társított követelményt pedig úgy elégítjük ki, hogy az ige a transzformációs szakaszban először belép az alsó F fejbe (T1: $(V, V') \rightarrow (V + \text{op}_F, F')$), majd onnan tovább lép a felső F fejbe. A 3.T2-ben megadott fejmozgatás írja le ezt a lépést: $(V, F') \rightarrow (V, F')$; ennek értelmezéséhez az is szükséges, hogy figyelembe vegyünk a fejmozgatásokra univerzálisan érvényesnek tartott *lokálitási elvet*: egy fejből a hierarchiában „eggyel magasabban” álló fejbe lehet mozgatni egy elemet. Vagyis egy Y_1 fejből abba az Y_2 fejbe, amelynek az Y_1P projekció éppen a komplementumában van.

A duplafókuszos szerkezetben tehát az ige(t) a két fókuszált összetevő között fog elhelyezkedni. A hangsúlyszabályok összeütközésbe kerülnek egymással, ugyanis a felső fókuszra kimondott hangsúlyírtás (H2) összeférhetetlen az alsó fókuszra kimondott főhangsúlyossággal (H1). Egyáltalán, tudunk-e jelentést tulajdonítani egy ilyen szerkezetnek? Mit mond minderről maga a nyelv?

Valamelyik olimpia idején megjelent egy időszakos újság, amely a fenti (5d) pontban olvasható szlogennel hirdette magát. Az ige(t) a két főhangsúlyos elem között helyezkedik el, a nyelvnek tehát fontosabb megmutatnia a második fókusz jelenlétét a „pozitív” megjelöléssel, mint tökéletesen megvalósítani a hangsúlyírtás formai kritériumát. A jelentés pedig éppen az, amit össze lehet rakni a két szereplőhöz rendelhető azonosító-kirekesztő tartalmakból: „Ez az újság az olimpiáról ír. A téma iránti elkötelezettséget mutatja, hogy ez az újság *csakis és kizárólag* az olimpiáról ír, kirekesztve sok más témát. A felső fókuszkonstrukcióhoz társuló előfeltevés az, hogy lehetnek ilyen elkötelezett újságok. A végső állítás pedig az, hogy valójában *csakis és kizárólag* ez az újság rendelkezik az említett preszupponált tulajdonsággal, a vetélytárs sajtóorgánumok nem.”

Az (5b) képlet tehát kiegészítésre szorul. A kérdéses zóna az ige felszíni szerkezeti helye és kiinduló szerkezeti helye közötti mondatszakasz, ami akkor nem triviális, ha az ige egy F fejbe vándorolt. É. Kiss (1995) a kilencvenes évek közepén lényegében arra a megállapításra jutott, hogy ebben a köztes zónában elvileg tetszőleges operátorok tetszőleges sorrendben előfordulhatnak. Ezt fejezi ki a fenti (5c) formulában a Σ^* jelölés. Ami a megítélést megnehezíti az az elvi szabadság korlátlanúsága és a performancia adta kemény gyakorlati korlát ellentéte. Vagyis hogy a megalkotható mondatok annyira szövevényes jelentésűek lesznek, hogy még grammatikai kifogástalanságuk esetén is alig-alig tűnnek elfogadhatónak.

Így kell megítélni a fenti (5e-g) példasort. Az (5e) például határozottan mást jelent, mint a természetesebben ható (5e') kontrollmondat, megvan tehát az önálló létjogosultsága, és az FP-komplementumba illesztett QP projekció a jelentésről is kifogástalanul számot ad. Az (5e') hamis például egy olyan szituációban, amelyben Ödönnek Marit és Annát, Péternek Marit és Beát, Robinak pedig Marit és Julit mutatta be a beszélő. Ugyanebben a szituációban az (5e) igaz: tényleg egyedül Mari teljesíti azt az állítást, hogy ő valamennyi szóba került fiúnak be lett mutatva. Az operátorokhoz kapcsolódó jelentéselemek összegzésének kérdésére még visszatérünk, most összpontosítsuk figyelmünket a szerkezeti lehetőségekre!

Az (5f) példában egy topikhéj „szorul be” a két fókuszhéj közé, míg az (5g) példával azt kívánom szemléltetni, hogy a fókusz mögötti operátorzóna betöltése nem zárja ki a fókusz előtti zónát. Arra szeretnék még rámutatni ezen a ponton, hogy a fejmozgatás *lokáltságának* az elvéből az következik, hogy a legfelső F fej alatti valamennyi Σ operátorfejbe be kell lépnie a felfelé mozgó igének (ld. 3.U5), amit a T1 transzformáció egyszeri, illetve a T2 transzformáció esetlegesen többszöri alkalmazásával meg is valósíthatunk. Az ige tehát például az (5f) szerkezetben háromtagú nyomláncot hagy maga mögött, mint egy repülőgép a kondenzcsíkot. Mi zárja azonban ki ezek után azt, hogy az ige az (5a) szerkezet esetében is magasabbra hatoljon az egyetlen FP operátorhéjnál? A takarékoság univerzális metaelve! Az U5 szabályhoz illesztett követelmény csak a fókusz igei „megtermékenyítését” írja elő. Az igének tehát pontosan akkor *szabad* egy fejbe belépnie, ha egyben *elkerülhetetlen* is abból a szempontból, hogy a fókuszokba el kell jutnia, mégpedig kis lokális lépésekben.

Az (5h) mondat újabb általánosítás szükségességét mutatja. Bár gyaníthat valaki duplafókuszos konstrukciót a kijelölt hangsúlymintázat alapján, nem azt jelenti az adott mondat, hogy „Mari az egyetlen, akit a tánctanár kizárólag Ödönhöz küldött oda”. Amellett érvelünk (Alberti–Medve 1998), hogy a korábban tárgyalt duplafókuszos konstrukciótól jelentősen különbözik az É. Kiss (1992) által is tárgyalt *tükörfókuszos* szerkezet, amelyben egyetlen fókuszprojekció van csupán, de abban egyből egy szereplőpárt kívánunk más párokat kirekesztve azonosítani mint az állítás egyetlen kielégítőjét.

Általánosítani a 3.U2 szabálysémát kell egy korábban már szerepeltetett elv szellemében, és ebből majd minden kijön! Tegyük lehetővé azt, hogy egy operátorkategória komplementumában is legyenek hamisvonzathelyek! Idemozgatva a részeshatározót nemcsak a szórendről adunk számot, hanem e vonzat erős hangsúlyozottságáról is. Bár ez látszólag ellentétben áll a H2 hangsúlyírtási szabállyal, szerencsére ezúttal nem ez a helyzet. A hangsúlyírtás ugyanis az ígétvön kívül csupán a VP szakaszáról törli le az alaphangsúlyt, a VP-ből kiszabaduló részeshatározó szabadon jelezheti fókuszosságát egy erős hangsúllyal! Mi az előfeltevés? Tényleg az, ami a VP alatt ottmaradt: „a tánctanár odaküldött valakit valakihez”, és nem az, hogy „a tánctanár odaküldött valakit Ödönhöz”. És mi az „azonosított” új információ? Hogy az odaküldés iránya ez volt: Mari → Ödön, noha lehetett volna ez is: Ödön → Mari; de ezt immár kirekesztjük a lehetőségek közül.

Az (5j) pontban felvázolt tükörfókuszos konstrukció akár kettőnél több szereplőt is érinthet (megint konfliktust felébresztve a grammatika gazdag lehetőségei és a performancia korlátai között), hiszen egy fejhez tetszőleges számú hamisvonzathelyet társíthat a szintaktikai újraírás (vagyis az U2 szabályséma). Az (5k) példa olyan lehetőséget szemléltet, hogy egyszerre sok ponton korrigálhatunk egy felvezető állítást, minden érintett ponton „fókuszálva” egy szereplőt, miközben persze az X' elmélet szerint az FP-módosítóba csak egyet helyezhetünk. Az (5k) válasz mögött a jóváhagyott előfeltevés: valakinek a hűgát kedden valaki odaküldte egy Ödönnel kapcsolatban álló személyhez. Csak éppen a hűg nem Péteré volt, az odaküldő nem a tánctanár, a célszemély pedig nem maga Ödön, hanem egy barátja.

Más irányú általánosítás lehetőségét szemlélteti az alábbi (6) példasor: figyelmünket most összpontosítsuk a „felépitmény” helyett az „alapra”! Vajon „öröklődik-e” az igei operátorzóna az igenévi képzés esetén, és vajon csak igenevek növeszthetnek-e magukra operátorzónát a nem igei projekciók közül?

Az első kérdésre pozitív választ igazolnak az ágrajzkötetben részletesen is elemzett alábbi (6a,c,f,g,i,k) példák:

- (6) a. Szeretnék minden gondomról csak Marinak számolni be. (P3.9.ii.)
 b. $[_{Q_{Inf}P} ZP_i [_{Q_{Inf}P} op_{disz}] [_{F_{Inf}P} XP_k [_{F_{Inf}P} op_{fokusz+Inf_i} [_{InfP} AdvP_i [_{Inf} \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_k \emptyset_{1\dots}]]]]]$
 c. Szeretnék minden gondomról csak Marinak beszámolni. (P3.9.i.)
 d. $[_{Q_{Inf}P} ZP_i [_{Q_{Inf}P} op_{disz}] [_{F_{Inf}P} XP_k [_{F_{Inf}P} op_{fokusz}] [_{InfP} AdvP_i [_{Inf} Inf \emptyset_i \emptyset_k \emptyset_{1\dots}]]]]]$
 e. $[_{Y_{XP}P} ZP_k [_{Y_X} op_\alpha] [\dots [_{XP} AdvP_i [_{X'} X/\emptyset_t \emptyset_i \emptyset_k \dots]]] \dots]$
 f. $Q_A F_A$: A minden hibát csak önmaguknak megbocsájtó emberek... (P3.8.ii.)
 f'. $Q_A F_A$: *A minden hibát csak önmaguknak bocsájtó meg emberek...
 g. $F_A Q_A$: A csak önmaguknak minden hibát megbocsájtó emberek... (P3.8.i.)
 h. $\Sigma_X^* [_{X'} X/\emptyset_t] Arg^*$ (ahol $\Sigma = T / Q / F$, $X = Inf / A / Adv$)
 i. $T_{Adv} Q_{Adv}$: A gazdája rendszertelenségét többször is megelégelvén (GY3.1.iv.)
 j. *Ismerem a $[_{AP} be_i [_{A'} [A \text{ mutató}] \emptyset_i \text{ Marit Ödönnek}]] [_{N'} \text{ tánc tanárt}]$.
 j'. Ismerem a $[_{T_{AP}} \text{ Marit}_k op_{topik} [_{T_{AP}} \text{ Ödönnek}_i op_{topik} [_{AP} be_i [_{A'} [A \text{ mutató}] \emptyset_i \emptyset_k \emptyset_{1\dots}]]]]] t'$.
 k. $[_{N'} [_{AP=T_{AP}} T_A^* A \emptyset^*] [_{N'} N]]$ („kényszertopikalizálás”)
 l. *a minden gondomról csak Marinak beszámolás
 m. a $[_{T_{AP}} \text{ fiára}] / [_{Q_{AP}} \text{ mindkét fiára}] / [_{F_{AP}} \text{ csak a kisebbik fiára büszke}] \text{ barátom}$ P3.7.i. ↓
 n. TTF: A kutyának_i a kuglófot_k P_j szokta_t oda_i; $[_{V'} \emptyset_t [_{InfP} \emptyset_i \text{ adni } \emptyset_i \emptyset_j \emptyset_k \emptyset_{1\dots}]] \emptyset_j \emptyset_k \emptyset_{1\dots}$

A (6a) mondatban például a vágy tárgyát egy olyan „kvantált” és „polarizált” szituáció jelenti (a beszélő *minden* gondjáról beszámolna, de *csak* Marinak), amelyet úgy tudunk kifejezni egy InfP csoporttal, ha azt QP és FP operátorhékakkal látjuk el. Az operátorkategóriákon jelöljük meg, hogy nem VP-re, hanem más csoportra építenek rá egy operátorzónát! A (6b) pontban bemutatott szerkezetben például Q_{Inf} és F_{Inf} fejek szerepelnek. A 3G grammatikában pedig külön részterület (U¹-U⁶) foglalkozik a VP-re épülő operátorzónához képest meglévő hasonlóságokkal és különbségekkel.

Különbséget jelent például, hogy egy infinitívuszi csoportra épülő operátorzónában az igéből képzett főnévi igenévi fejnek nem kötelező inkorporálódnia saját F_{Inf} fejébe, mint ezt a (6c) példa mutatja, ami éppúgy elfogadhatónak ítélnélhető, mint a (6a) példa. A kétféle szerkezeti vázlatot a (6d), illetve a (6b) sorok mutatják be. A (6b) felel meg a fejezet elején bemutatott (1e) szerkezeti sémának, ami a fókuszfej hangalakkal való „megtermékenyítésének” követelményét mondja ki (3.U5 kiegészítése). 3.U⁶ ehhez képest lényegében azt mondja, hogy a nyelv ingadozik (talán átmeneti állapotban van) a tekintetben, hogy egy F_X fejbe inkorporálódik-e az X fej. A kép azt mutatja, hogy az igéhez közelebb álló főnévi igenévi és adverbialis alap esetén ($X = Inf / Adv$) *fakultatív* a fejmozgatás, míg az igei kategóriától távolabb eső melléknévi alap esetén ($X = A$) *tilos* az inkorporálás (6f').

Kötelező fejmozgatás híján az operátorsorrend egy nem igei XP alap esetén gyakorlatilag teljesen szabadnak mondható: ezt rögzíti a fenti (6h) képlet. Úgy figyeltük meg azonban, hogy a természetes szubjektum operátora csak az igei alapon épít ki operátorhét (3.U³), vagyis a szubjektum–predikátum tagolódás csakis a legmagasabb mondatszintre jellemző.

NP azonban nem lehet az eddig tárgyalt igei jellegű operátorstruktúra alapja, ezt a fenti (6l) példa hivatott szemléltetni. Majd amellet fogok érvelni Szabolcsit (1992) követve, hogy a magyar NP másfajta operátorzónát épít magára. Sokkal csökevényesebbet. Már be is mutattuk a korábbiakban: a DP burokról van szó.

A (6) példasorozat előtt feltett másik kérdésre viszont az a válasz, hogy nem az operátorzóna alapjaként szolgáló fej igei eredetén múlnak a dolgok. A (6m) példában a *büszke* egy olyan vonzatos melléknév, amit nem igéből képeztünk melléknévi jellegűvé, mégis bármilyen operátorhéjat készséggel felvesz a köréépülő AP.

Végül ejtsünk szót egy olyan jelenségről, amit a fentiekben a (6j-j') minimálpár szemléltet (ld. 3.U'6): a minőségjelzői funkcióban álló AP-ben nem pusztán lehetőségként merül fel az A fej vonzatait a sajátos jelentéstöbbletek kifejezése végett magába hívó operátorzóna, hanem egyszerűen kényszer az, hogy minden melléknévi vonzatot el kell távolítani az A fej komplementumából. Ez a *kényszertopikalizálás* jelentésstanilag ártalmatlan művelet, hiszen az op_{topik} markáns logikai tartalmakat nem hoz magával. Mi váltja azonban ki a szóban forgó kényszert?

Hipotézisem azon az univerzális megfigyelésen alapul, hogy egy grammatikai kapcsolatot eredendően az érintett elemek közötti *szomszédosság* hivatott kifejezni, ami azonban a sok-sok kifejezendő kapcsolat szövevényes rendszerében nem mindig tud megvalósulni. Hiszen például egy minőségjelző nyilván szeretne a jelzett szó szomszédosságában állni (*bemutató ... tánctanár*), viszont ugyanezt szeretnék a melléknévi fej vonzatai is (*bemutat(ó) Marit Ödönnek*). A nyelveknek (ebből adódóan...) más eszközei is vannak az elemek közötti kapcsolatok megjelölésére, elsősorban morfológiai eszközei: gyakorlatilag egyeztetési és esetadási viszonyok. Minél kevésbé él egy nyelv ezekkel a morfológiai eszközökkel, annál jobban rászorul a szomszédosság követelményének a betartására.

A magyar nyelv ugyan – ahogy már többször is említettük különféle gondolatmenetek kapcsán – rendkívül szívesen él a morfológiai eszközökkel, éppen a minőségjelzői kapcsolatban semmiféle egyeztetést vagy más morfológiai eszközt nem használ! Ebben a tekintetben tehát az angolra emlékeztet, és nem a latinra vagy a szláv nyelvekre vagy az ausztrál bennszülött nyelvekre, ahol ilyesmiket mondanak: „a harapósokról kutyákról”, „az okosnak lánynak”.⁷ A magyar nyelv tehát kénytelen a minőségjelzői kapcsolatot szigorú szomszédossággal jelezni; amit meg is tehet, hiszen az AP-re épülő operátorzónát a markánsan esetjelölt melléknévi vonzatok szabadon kihasználhatják (ebben a tekintetben nagyon nagy „mozgásszabadságot biztosít a magyar nyelv), s így kiüríthető a melléknévi fej és a főnévi fej közötti mondatszakas, ahogyan azt a fenti (6k) szerkezeti séma mutatja.

Végül az ágrajzkötetben részletesen taglalt (6n) példa egy másfajta stratégiát mutat arra, hogy egy InfP csoport vonzatait operátoros helyzetbe hozzuk. A „rabló hajlamú” segédige átveszi az infinitívuszi fej vonzatait a szabadon generálható hamisvonzathelyeire, és saját – VP-re épülő – operátorzónáját kínálja fel számukra.

Térjünk most vissza az alábbi (7a) példasorozatban megismételt (5e-f) minimálpár kapcsán megfigyelt problémára: nem elég ismerni az egyes operátorok jelentésgazdagító hatását, mert a mondat végső jelentése a sorrendjükön is múlik. Amennyiben a VP csomópont alatt egyesülő mondatszakasról mondjuk, hogy itt fogalmazódik meg a mondat *alapjelentése*, akkor több operátor jelenléte esetén csupán az egyikük gazdagítja éppen ezt az alapjelentést, a többi operátor már a „gazdagított” jelentést gazdagítja tovább.

⁷ Itt például egyes nyelvekben az *okosnak* alak még a nőneműségét is megmutatja a jelzett szónak. Érdekes, hogy ezt a fajta egyeztetést a magyar főnévi szerkezetben a kijelölő jelző mutatja: *ezekről a házakról, azokét a hallgatókét*. A birtokos jelző viszont egészen más típusú egyeztetést mutat: számban és személyben egyeztetünk, akár az alany és az ige közötti viszonyban (pl. *az én várom, a te várod... ~ én várom, te várod...*).

A (5e') = (7a') mondat *hamis* például egy olyan szituációban (*modellben*), amelyben Ödönnek Marit és Annát, Péternek Marit és Beát, Robinak pedig Marit és Julit mutatta be a beszélő (7a''). Ugyanebben a szituációban az (5e) = (7a) igaz: tényleg egyedül Mari teljesíti azt az állítást, hogy ő valamennyi szóba került fiúnak be lett mutatva. Hogyan vezethető le e kétféle jelentés ugyanazokból az operátortartalmakból, pusztán az eltérő sorrendre hivatkozva?

- (7) a. FQ: "Csak Marit mutattam minden fiúnak be. (5e)
 a'. QF: 'Minden 'fiúnak 'csak Marit mutattam be. (5e')
 a''. TF: 'Minden fiúnak # csak 'Marit mutattam be.
 a'''. Ödön → Mari, Anna
 Péter → Mari, Bea
 Robi → Mari, Juli
- b. QQ: Minden barátomat több alkalommal is meghívtam.
 b'. QQ: Több alkalommal is minden barátomat meghívtam.
 b''. Szilveszter: András, Balázs, Csaba, Dani, Ede
 Farsang: András, Balázs, Csaba
 Névnapom: Balázs, Csaba, Dani
 Születésnapom: Csaba, Dani, Ede
 Apák napja: Dani, Ede, András
 VB-döntő tévén: Ede, András, Balázs
- c. Q_A F_A: A minden hibát csak önmaguknak megbocsájtó emberek... (6f)
 c'. F_A Q_A: A csak önmaguknak minden hibát megbocsájtó emberek... (6g)

A (7a') szintaktikai szerkezetben a VP az F fej komplementumában van, kézenfekvő tehát, hogy a VP-hez társított alapjelentést első lépésben a fókusz gazdagítja.⁸ Az alapjelentést magát a felszíni szerkezet alapján határozhatjuk meg, amelyben a VP-ből már kilépett a tárgyi és a részeshatározói vonzat. A VP tehát ennyit mond: „bemutattam valakit valakinek”; némi naiv formalizálással: „bemutattam x-et y-nak”, és az majd az operátorzónában dől el, hogy kiket helyettesíthetünk az x helyére, és kik játszhatják el az y szerepet.

Ezen a ponton tehető világossá, hogy milyen csodálatosan hatékony eszköz a nyelv számára az operátorzóna: a (7a') mondat révén egyetlen egyszerű mondat segítségével 12 elemi bemutatási szituációról tehetünk határozott állítást, feltéve, hogy a releváns halmazok azok, amelyeket a (7a'') modellben alapul vettünk. A három fiú ugyanis négy-négy lánynak mutatható be, így adódik a 12 elemi bemutatási szituáció egy fiú és egy lány között. A (7a') azt rögzíti, hogy a 12 potenciális bemutatásból éppen az alábbi három történt meg: Ö→M, P→M, R→M; a többi viszont nem (pl. Ö→A, P→B, R→J; csak hogy a (7a'') modellben említett eseteknél maradjunk). Az operátorzóna tehát a szó legszorosabb matematikai értelmében „megsokszorozza” a jelentéskifejező kapacitást.

Az azonosító-kirekesztő fókuszhatás az alapjelentésre így hat a (7a') mondat esetében: a fenti formulában csak Mari töltheti be az y szerepet. Azaz „x-nek a beszélő bemutatta Marit, és senki más”. Ez az FP-hez társuló tartalom. A Q fej ezt az FP-t veszi a komplementumába, tehát kézenfekvő módon éppen ezt a jelentést fogja gazdagítani a maga univerzális-disztributív hatásával. Vagyis kik játsszák el az x szerepet? A szóba jövő fiúk,

⁸ Az I-II. kötet teljes IV. fejezetét ilyen jelentéskalkulációknak szántuk, így ehelyütt csak a lényegre próbálok szorítkozni.

ők mind. Az „ $x \rightarrow M$ ” bemutatási sémák tehát mindegyik x fiú esetén teljesülnek: így adódik az imént már ismertetett három elemi bemutatás: $\bar{O} \rightarrow M$, $P \rightarrow M$, $R \rightarrow M$.

Számoljuk most ki a (7a) mondat jelentését! A VP ezúttal a Q fej komplementumában áll, a QP tehát ezt az információt hordozza: „bemutattam Ödönt y -nak, bemutattam Pétert y -nak, bemutattam Robit y -nak”. Míg a szerkezeti szinten megállapítjuk, hogy a QP projekció az F fej komplementumában áll, addig a szemantikai szinten ennek az feleltethető meg, hogy a QP-hez társuló jelentést gazdagítja a fókuszhatás. Így is kapjuk meg a (7a) jelentését: az y szerep csak Marit illeti, vagyis más lányra nem igaz, hogy mindhárom fiúnak be lett mutatva. Ami persze nem zárja ki a (7a^{'''}) helyzetet, miszerint a többi lány is egy-egy fiúnak be lett mutatva.

Mit is sejtethünk meg az iménti sikeres jelentéskalkulációból? Azt, hogy a szerkezet lépésről lépésre való hierarchikus felépítése – amit a szórend alapján feltételezünk elméletfüggő módon – vezet minket a jelentés párhuzamos lépésekben való felépítésében. Végső soron mi más lehetne a szórend célja, mint megmutatni egyfajta szintaktikai hierarchiát, és mi más lehetne e szerkezeti hierarchia célja, mint tükrözni egyfajta szemantikai hierarchiát, ami kulcsot ad a jelentés kiszámításához?!⁹

É. Kiss (1992) az alábbi szabályhármas alakjában fogalmazza meg az imént körvonalozott hipotézist, illetve annak különleges magyarspecifikus vonatkozását:

- (8) a. **A hatókör-értelmezés univerzális feltétele:**
az operátorok *vezérlik* a hatókörüket.
b. A (8a) a magyar nyelvben (már) az absztrakt felszíni szerkezet szintjén teljesül, míg az angol nyelvben csupán a szemantikai komponensben.
c. A magyar nyelvben az operátorok megelőzik a szórendben a hatókörüket.

Az operátor és a hatókör eredendően szemantikai fogalmak. Az operátor a jelentésgazdagító elemet jelenti, a hatóköre pedig azt a jelentéstartalmat, aminek a jelentését gazdagítja. Ugyanakkor szintaktikai vonatkozása is van az operátornak és a hatókörnek, hiszen bizonyos összetevőkhöz kötődnek ezek a mondat szerkezetben. A (8a) pontban említett *vezérlés* az összetevők szerkezeti helyeként meghatározható ágrajzi csomópontok között egy pontosan definiálható viszony: egy csomópont a testvéreit vezérli, illetve az azok által dominált csomópontokat.¹⁰ A 3.U2 / U'2 szabálysémában definiált Y operátorkategória tehát vezérli a WP csomópontot, vagyis épp ez utóbbin fejt ki az operátor a jelentésgazdagító hatását.¹¹ Még sorrendjük is rögzített, ezt a megfigyelést általánosítja a (8c) pont, legalábbis a magyar nyelvre vonatkozóan.¹² A (8c) alól egy kivételt említhetünk: a tükörfókuszos konstrukciót, bár maga a fókuszfej itt is *megelőzi* a

⁹ Hiába ismerjük ugyanis a mondat VP-hez kapcsolható J_0 alapjelentését és az egyes operátorok J_i jelentésgazdagító hatását, ha a jelentésszegző művelet (jelöljük mondjuk így: $*$) nem *kommutatív*, azaz $J_0 * J_i * J_2$ nem feltétlenül egyezik meg a $J_0 * J_2 * J_i$ információtartalommal.

¹⁰ Egy ágrajzon egy csomópont a hozzátartozó összetevő közvetlen összetevőit *dominálja közvetlenül*. A *dominálás (uralás)* ennek általánosítása: egy csomópont az általa közvetlenül dominált csomópontokon kívül az azok által domináltakat is dominálja (ez utóbbi a rekurzív elem a definícióban!). *Testvérek* pedig azok a csomópontok, amelyek ugyanazon csomópont által vannak közvetlenül dominálva.

¹¹ Egy vonatnak a V' alól transzformáció révén kell eljutni az YP módosítójába, amit az iméntiek alapján úgy fogalmazhatunk meg, hogy „felveszi a hatókörét”.

¹² Egy csomópont egy előtte álló csomópontot éppúgy vezérelhet, mint egy mögötte állót, tehát a *sorrendiség* és a *vezérlés* elvileg független viszonyai egy szerkezeti ágrajznak. Vannak azonban a generatív nyelvészetben olyan törekvések, amelyek a sorrendet a szerkezeti hierarchiából levezethetőnek vélik (pl. Kayne 1994) – ezzel valódi megszorítást felállítva az Univerzális grammatikára vonatkozóan.

hatókörében álló VP-t; értelmezés kérdése, hogy feltétlenül kivételt lássunk-e ebben a konstrukcióban.

A (8b) pont értelmezéséhez az a háttérismeret szükséges, hogy az univerzális (8a) hipotézist az angol nyelvet vizsgáló kutatók fogalmazták meg, a fentiekben felvázolt elvi szükségszerűség alapján eljutva szerkezet és jelentés kapcsolatának egy olyan elméletéig, amit a szélsőségesen merev szórendű angol nyelv csupán nyomokban igazol. Szinte az egyetlen olyan jelenség az angolban, ami azt mutatja, hogy egy operátor kiváltja a vonzatok mozgását a szerkezeti hierarchia megfelelően magas pozíciói felé, a *kérdőszó* törekvése a mondat élére. A fejezet elején tárgyalt transzformációk működésének az angolban nem nagyon tapasztalni bármi jelét – próbálja csak ki valaki az (1), (3-7) pontokban bemutatott szórendek tükörfordítását!

Mégis megfogalmazták a generatív nyelvelmélet művelői a (8a) hipotézist mint olyan tendenciát, amit minden nyelv pontosan olyan mértékben valósít meg, amilyen mértékben teheti. A nyolcvanas években éppen azért került a nemzetközi érdeklődés középpontjába a magyar generatív nyelvészeti iskola (pl. É. Kiss 1987), azért váltak valóban világhíressé olyan vezéralakjai, mint É. Kiss Katalin, Szabolcsi Anna, Kenesei István, Kiefer Ferenc, mert fényesen igazolta, hogy ha egy nyelv „megteheti”, akkor messzemenőig biztosítja az operátoroknak azt a mozgási lehetőséget, mely által felvehetik a hatókörüket a szintaktikai szerkezet utolsó transzformációs fázisaiban.

Arra is megadhatjuk ezen a ponton a magyarázatot az eddigiek fényében, hogy a magyar nyelv miért képes megvalósítani már a szórendet megmutató felszíni szerkezet szintjén az operátor-hatóköri elvet, szemben az angollal, amely ezt csupán „később”, egy közvetetten, elméletfüggő módon ellenőrizhető, hipotetikus szemantikai szerkezeti hierarchia reprezentációs szintjén teszi – ha tényleg teszi... A *konfiguracionalitás* I. fejezetben említett paraméterén múlik minden!

Mint megállapítottuk, a magyar nyelv morfológiája igen gazdag. A vonzatszerepeket egyértelműen elárulják az esetragok; így hát bármilyen transzformáció ragad is el egy vonzatot, pontosan lehet tudni, hogy mely igéhez (vagy más vonzathelyező fejhez) kapcsolódik, hol nyerte el a mélyszerkezetben a tematikus szerepét. Nem így az angolban, ahol nyilvánvalóan döntő szerepe van a konkrét szórendi helynek – és ennek hátterében a szerkezeti hierarchiának, vagyis a „konfigurációnak” – a vonzatszerepek egymástól és a szabad határozói szerepektől való elkülönítésében.

Az alábbi (9a) pontban mutatom be némileg egyszerűsítve e konfigurációs hierarchia lényegét: az alany, a tárgy és az egyéb vonzat (XP_{OBL}) három eltérő hierarchikus szinten áll. Ezt a vezérlési terminológiára támaszkodva pontosan definiálni is tudjuk: az alany van „legmagasabban”, mert egyoldalúan vezérli a másik kettő csomópontját (azok tehát nem vezérlik az alanyt), és az egyéb vonzat van „legalacsonyabban”, mert a prepozíciónak a testvére, csak ezt a fejet vezérli, így az alany és a tárgy által egyoldalúan vezéreltetik.

- (9) a. A konfigurációs angol vonzatjelölés: XP_{SUBJ} [VP V XP_{OBJ} [PP P XP_{OBL}]]
 b. A nemkonfigurációs magyar vonzatjelölés: [V' V XP_{SUBJ} XP_{OBJ} XP_{OBL}]

Ezzel szemben a magyarban lehet „lapos” a V' (9b), azaz vezérelhetik egymást kölcsönösen a vonzatok (és ige utáni sorrendjük is mindegy), hiszen az ige által leírt szituációban a szerepük úgyis az esetragon múlik. A magyar ebben az értelemben *nem konfigurációs* nyelv, ahogyan az É. Kiss 1987-es alapművének címében is említésre kerül. Jelenti-e azonban ez azt, hogy a magyar grammatika egyáltalán nem él a szerkezeti

hierarchia (azaz a „konfiguráció”) lehetőségével mint az univerzális grammatikai eszköztár egy fontos tényezőjével?

Univerzálisan adottak az eszközök (szerkezeti konfiguráció, ragozás, egyeztetés, paradigmatisorok, intonációs elemek) – univerzálisan adottak az ellátandó feladatok (a vonzatszerkepek elkülönítése, az aspektus értékének beállítása, szemantikai és pragmatikai többletjelentések megadása); ami nyelvről nyelvre változik, ami az adott nyelvet egyedivé teszi, az ezek párosításának a mikéntje. Az angol a vonzatszerkepek elkülönítésére használja a konfigurációt. Ha a magyarnak erre nincsen szüksége a gazdag morfológiának köszönhetően, akkor másképp fogja használni a konfigurációt. Az eddigiek alapján világos is, hogy mire: finom logikai és információs szerkezeti tényezők megjelenítésére. Ebben az értelemben tehát igaz, amit mondani szoktak a magyarról, hogy rendkívül „logikus” nyelv.¹³

Említést érdemel a fenti (7a”) példa, ami a bejelölt kontrasztív topikos hangsúlyozás mellett igaznak minősül a (7a”) modellben, és ily módon jelentése közelebb áll a (7a) mondatéhoz, mint a (7a’) mondatéhoz. Vajon a (7a”) mondat szerkezetéhez képest fordítva kell tekinteni a hatóköri viszonyokat?!¹⁴ Másfelől hogy kerülhet egy *minden*-es kifejezés egy kontrasztív topik projekciójának a módosítójába?!

A két rejtély nyilván összefügg! Az iménti lábjegyzetben meghivatkozott cikkünkben az első problémára az a válaszunk, hogy a hatóköri viszonyok *nem* fordulnak meg, hanem a (8) hatóköri elv maradéktalanul érvényesül. Mindehhez az szükséges, hogy a kontrasztív topikálizálás alapjául szolgáló releváns halmazt ne a három fiú F halmazával azonosítsuk, hanem az ún. *hatványhalmazukkal*, mely definíció szerint az F halmaz nyolc lehetséges részhalmazából áll.¹⁵ Az állítás tartalma pedig így fejthető ki: „ami a három fiú alkotta teljes F halmazt illeti, Mari volt az egyetlen szerencsés, aki valamennyiüknek be lett mutatva; de a fiúhalmaz egy-egy valódi részének feltehetőleg más lány is be lett mutatva”. A (7a”) modellben tehát éppúgy igaz a (7a) mondat, mint a (7a), de a hasonló jelentéshez más úton-módon jutunk el.

A fenti (7b-b’) minimálpár azt szemlélteti, hogy még két kvantor cseréje is okozhat jelentésmódosulást, a jelentés összegződése tehát azonos jellegű operátorhatások esetén sem kommutatív. A jelentéskülönbséget az bizonyítja, hogy a (7b”) modellben csak a (7b) mondat igaz: „minden barát 4-4 alkalommal meg volt hívva”, amit vehetünk ’több’-nek; ugyanilyen értelmezés mellett a (7b’) mondat hamis, hiszen csupán egyetlen alkalommal volt jelen valamennyi barát: Szilveszterkor – ez pedig semmi szín alatt nem tekinthető ’több alkalom’-nak.

A (8) elv alapján helyesen számolható ki a kétféle jelentés. A VP-hez kapcsolódó alapjelentés ez: „meghívtam x-et”. A (7b) jelentésrétegei felfelé haladva, a szerkezeti hierarchia mentén: „többször is megtörtént, hogy meghívtam x-et” → „valamennyi x

¹³ Persze az angol is képes finom logikai különbségek kifejezésére, de erre más eszközöket használ: gyaníthatóan az intonációt (ezért „énekel” az angol a külföldi fülek számára monotonnak ható magyarhoz képest), illetve olyan vonzatszerkezet-átalakító műveleteket, mint például a passzivizálás, ami a magyarban periférikus szereppel bír csupán. Mondjuk a *”Mari megcsókolatott egy holland fiú által* mondat szinte elfogadhatatlan angol tükörfordításához képest; ehelyett a magyar a topikálizálás eszközével él: *Marit megcsókolta egy holland fiú*. Mint a II. fejezetben rámutattunk, a magyar az aspektus megjelölését viszont a konfigurációra bizza; az angolban erre segédigék és változatos igealakok állnak rendelkezésre.

¹⁴ A kontrasztív topik kapcsolatát az *inverz hatóköri* viszonyokkal számos nyelvben megfigyelték. Mi is tettünk javaslatot a jelenségkör elemzésére a magyar nyelvben (Alberti – Medve 1998). A kérdés legaktívabb hazai kutatója (É. Kiss Katalin mellett) Gyuris Beáta; az ezredfordulón több írást is publikált a témakörben.

¹⁵ Amennyiben $F = \{\emptyset, P, R\}$, akkor a hatványhalmaz ez lesz: $\mathcal{A}(F) = \{\emptyset, \{\emptyset\}, \{P\}, \{R\}, \{\emptyset, P\}, \{\emptyset, R\}, \{P, R\}, F\}$.

barátom esetében igaz, hogy öt többször is meghívtam”. Ellenőrizhető: valamennyi barát esetében kerekén négy meghívás regisztrálható. A (7b') mondat esetében viszont a szerkezeti hierarchia ilyen jelentéskalkulációt von maga után: „minden x barátomra teljesült, hogy meghívtam x-et” – azaz „teljes létszámú buli volt” → „többször is megtörtént, hogy teljes létszámú buli volt”; ez azonban csak a szilveszteri alkalomról mondható el.

A fenti (7c-c') minimálpár annyiban mutat új jelenséget, hogy ezúttal nem teljes mondatokat, hanem eltérő jelzőkkel rendelkező főnévi kifejezéseket vetünk össze, melyek embercsoportokat definiálnak, és nem igazságértéket. A különbség abban mérhető le, hogy a (7c') kifejezés nagyobb embercsoportot határoz meg, mint a (7c), mert a (7c') AP csoportja által megfogalmazott kritérium enyhébb. A (7c) kritériuma ugyanis ezt mondja: bármilyen hibáról is legyen szó, az érintett egyén csak önmagának bocsájtja meg. A (7c') kritérium megengedi, hogy egyes hibák többeknek megbocsáttassanak; kizárva csupán az van, hogy önmagán kívül az érintett egyén másnak is megbocsássa az összes hibát együtt.

Most pedig folytassuk a mondat típusok áttekintését két olyannal, ahol az igető megelőzi az igekötőt, és feltehetőleg nem a folyamatos aspektus jelzése miatt! Az alábbi (10a-b) mondatok semmiképpen nem arról szólnak, hogy „éppen zajlott valami”, hanem hogy „megtörtént”.

- (10) a. Büntetett (már) meg az ellenőr a harmincason.
 b. (Fáradtabban is) Úsztam (már) át a Balatont.
 c. Úsztam már három órán keresztül egy bójához oda.
 d. "Szeretem Marit!
 e. FFF: Vett már öreg hajléktalan jómódú fiatal lányt feleségül ebben a városban.
 e'. *Feleségül vett öreg hajléktalan jómódú fiatal lányt.
 f. FFF / FTT / ...: Vett(e) már Péter Marit feleségül. (GY9.4)
 g. Csak gazdag öregek vettek már fiatal lányt feleségül.
 h. [FP (XP_k) [F op_{exist}(+ op_{fókusz})+V_t] [VP AdvP_i [V' Ø_t Ø_i Ø_k ...]]]

Továbbgondolva a jelentést, az a szokatlan e két mondatban, hogy nem tudjuk, hogy egyszer vagy többször állt-e elő a leírt szituáció. Lényeg az, hogy *volt* már olyan, hogy megtörtént. É. Kiss (1992) ezért *egzisztenciális* jelentésgazdagító hatást tulajdonít e mondat típusnak A (10c) azt példázza, hogy mindez független kérdés az aspektustól: a *három órán keresztül* időhatározó folyamatos aspektusú cselekvéssel vagy történéssel kompatibilis, de mindez nem zárja ki az egzisztenciális jelentésfaktort: „talán már többször is megtörtént, hogy három órán keresztül folyamatosan úsztam és úsztam és úsztam...”.

Mint az (5b) képlet kapcsán leszögeztük, a T/Q/F operátorkategóriák bevezetését elsődlegesen szórendi jelenségek magyarázatára szánjuk, és csupán másodlagosan kereshetjük a hasonló szintaktikai viselkedés mögött a szemantikai hasonlóságokat. A (10a-c) szórend az eddigiek alapján valamiféle fókuszos jellegre utal, de az azonosító-kirekesztő jelentéstartalomtól különböző tartalommal.

Amúgy nem kizárt, hogy az FP módosítója üresen marad, mégis azonosító-kirekesztő jelentésfaktort állapíthatunk meg. Ilyen esetet szemléltet a fenti (10d) mondat, ahol az előfeltevés az, hogy a beszélő valamilyen (markáns) érzelmi relációban áll Marival, az új információval pedig azt közli, hogy ez a viszony a szeretet, és nem a gyűlölet vagy a közömbösség. A (10d) szerkezetében tehát az ige nemcsak azért lép be az F fejbe, hogy a magyar fókuszkonstrukció formai kritériumai maradéktalanul teljesüljenek, hanem azért *is*,

hogyan az FP-módosító és az F fej által alkotott fókuszos mondatmag egyetlen elemeként órá alkalmazódjon az azonosító-kirekesztő jelentéstöbblet.

A (10a-c) mondathármas esetében azonban a formailag fókuszos szórend mögött nem azonosító-kirekesztő jelentés húzódik meg, hanem *egzisztenciális*: „volt már (vagy lesz még) (egyszer vagy többször) olyan szituáció, melyben...”. Alkalmazzuk tehát a korábban bevezetett F fejet (ld. 3.U5), de helyettesítsünk bele egy op_{exist} operátort, az említett jelentéstartalommal!

Most pedig a (10e) mondat kapcsán látogassunk el abba a különös városba, ahol egy örült milliárdos furcsa végrendeletének köszönhetően jómódú ifjú hölgyek öreg hajléktalanokhoz mennek feleségül (mert ennek jutalmaképpen óriási hozományt kapnak az örökségből)! Túl az egzisztenciális szórenden az alany és a tárgy teljes névelőtlensége (*determinátlanlansága*) is magyarázatra szorul; hiszen az egyszerű házassági szituáció leírására szánt (10e') szöveg nem bizonyul jól formáltnak.

Az a hipotézisem (Alberti 1997), hogy a V komplementumában a főnévi vonzatok alapvetően arra szolgálnak, hogy *rámutatassanak* azokra a szereplőkre, akik között lejátszódik az ige által leírt szituáció. *Referenciálisaknak* kell tehát lenniük, azaz DP kategóriájúaknak. A (10e') példát tehát határozott vagy határozatlan névelőkkel kell kiegészíteni, hogy jól formált magyar mondatot kapjunk.

Ez alól a *referencialitási követelmény* alól azonban feloldozást jelenthet az, ha az érintett vonzat olyan operátorhelyzetbe kerül, ahol a mondat tartalmához állító jelleggel járul hozzá, és nem szereplőhorgonyzó funkcióval. Az alábbi (11) példában az állító jellegre szolgált példát a fókusz (ez ugye nyilvánvaló), valamint az *is*-es kvantor, a kontrasztív topik, sőt maga az ige projekciójának módosítói pozíciója is. Kötelezően referenciális tartalmú a topikmódosító a (11d) tanúsága szerint, amit a topikfunkció kézenfekvő velejárójaként értékelhetünk.¹⁶

- (11) a. ... [$FP NP_1 op_{fókusz}$...]: Péter jómódú fiatal lányt akart feleségül venni.
 b. ... [$QP NP_1 op_{is}$...]: Péter jómódú fiatal lányt is fel szokott keresni.
 c. ... [$TP NP_1 op_{ktop}$...]: Jómódú fiatal lányt # Jóska akart feleségül venni.
 d. ... [$TP NP_1 op_{top}$...]: Jóska *(egy) jómódú fiatal lányt tegnap is meglátogatott.
 e. ... [$VP NP_1 V$...]: Péter [újságot olvas] / [sört iszik] / [zenét hallgat].

A (10e') példa rosszul formáltságát tehát a referencialitási követelmény megszegésének tulajdoníthatjuk, míg a (10e) grammatikus voltát úgy értékelhetjük, hogy az egzisztenciális olvasat is feloldozást jelent alóla. Ami nem meglepő: például egy konkrét jómódú fiatal lány helyett arról beszélünk, hogy „*van* olyan jómódú fiatal lány, akár több is”. A tényleges szerkezeti elemzéshez ezek után három egzisztenciális fókuszhejat kell kiépíteni a VP csoporton, amit így tudunk értelmezni, háromszorosan figyelembe véve az egzisztenciális tartalmat az operátor-hatóköri elv (8) értelmében: „*történt* már olyan (ebben a városban), hogy *volt* olyan öreg hajléktalan, akinek a számára *akadt* olyan jómódú fiatal lány, akit elvett feleségül”. A főnévi szerkezetek ezúttal csupasz NP csoportok alakjában jelennek meg.

A fenti (10f) példa olyan különös esetet mutat, ahol az időjeles ige az alanyi és a tárgy ragozását egyaránt használhatjuk. Eltérő jelentést kapunk azonban! Hogy lehet ez?

¹⁶ A (11d) példában a ’*(egy)’ jelölés úgy értelmezendő, hogy a szöveg csak akkor alkot grammatikus mondatot, ha a zárójel nem tekintjük, vagyis kiszabadítjuk a zárójelbe tett szavakat.

Az a változat, ahol az igének az alanyi – avagy *határozatlan* – ragozását tekintjük, NP alakban kívánja meg a tulajdonnevek elemzését, és három egzisztenciális fókuszhejra van szükség (ami a referencialitási követelmény alól is feloldoz az alany és a tárgy tekintetében). Mintha ezt mondanánk: „vett már Péter nevű egyén Mari nevű feleségül”. Azaz volt már ilyen eset, volt már ilyen férfi, volt már ilyen nő. A *vette* szót tartalmazó mondatváltozat kézenfekvő elemzése viszont a tulajdonneveket DP-knek tekinti (törölt határozott névelővel), melyek egy-egy konkrét személyre mutatnak rá, és TP-k módosítójában foglalnak helyet a VP fölött és egy egzisztenciális fókuszhej alatt („megtörtént már, hogy Péter feleségül vette Marit (aztán elváltak, de később újra összeházasodtak, stb.”; színészek körében ez előfordul...).

Az egzisztenciális operátor tulajdonságairól a fenti (10g) példa teszi teljessé a képet. A *már* szócska az egzisztenciális jelentésfaktort teszi egyértelművé, a *csak* pedig az azonosító-kirekesztő jelleget. Semmi akadályát nem látjuk egy olyan elemzésnek, amely egyetlen fókuszprojekció alkalmazásával mindkét jelentésfaktorról számot ad: az F fejben az igetővet két operátornak kell fogadnia, az op_{fokusz} -nak és az op_{exist} -nek. Mivel hármójuk közül csak az igető bír hangalakkal, hangtanilag kompatibilisek; szintaktikai szempontból pedig minden kifogástalan.

Az egzisztenciális operátorhéj sémáját tehát a fenti (10h) pontban látható módon vázolhatjuk fel: az F fejben legalább egy egzisztenciális operátor van az igető mellett, de lehet más operátor is, az FP módosítója pedig alapesetben üres, de be is tölthető.

A *felszólító* mondatot is az jellemzi, hogy az igető megelőzi az igekötőt – ez derül ki (12a) és (12a') alábbi összevetéséből:

- (12) a. Mutasd be Marit Ödönnek!
 a'. *Bemutasd Marit Ödönnek!
 b. Másszunk fel a bordásfalra, amikor belép a tanár!
 b'. Épp másszunk fel a bordásfalra, amikor belép a tanár!
 c. QF: Marit is Ödönnek mutasd be!
 c'. QFF: Marit is mutasd Ödönnek be!
 d. [FP (XP_k) [_F op_{felsz} (+ op_{fokusz})+V_t] [_{VP} AdvP_i [_{V'} $\emptyset_t \emptyset_i \emptyset_k \dots$]]]

Felvetődhet, hogy a felszólítást folyamatos aspektusú szerkezetként elemezzük, V' alatt maradó igekötővel, ami megengedné, hogy az ige is a helyén maradjon. Amellett vagyunk azonban, hogy a felszólítást függetlennek tekintjük az aspektustól. Érvként a (12b-b') minimálpárt szeretném bemutatni. A (12b) mondat hordozza a természetesebb jelentést: arra szólít fel a beszélő, hogy egy cselekvés *elvégzése* történjen meg (a *befejezett* aspektus mellett az szól, hogy a (12b) értelmezés szerint a tanár belépésekor kell indulni a társaságnak fel a bordásfalra). A (12b') mondat azt mutatja, hogy egy *folyamatos* (*progresszív*) aspektusú szituáció esetében is megtörténhet, hogy éppen erre szólítanak fel: „éppen legyünk a feladat elvégzése közepén, amikor belép a tanár (mivel a tanárnak ez az elvárása, így tudjuk azt a benyomást kelteni, hogy távollétében is gyakorlatoztunk a bordásfalon)”.
 A sugallt megoldási javaslatunk: a felszólító mondat szerkezetében az ige egy olyan F fejbe inkorporálódik, amelyben egy felszólító jelentéstöbbletet nyújtó op_{felsz} operátor áll (3.U5). Az ige így visszaelőzi az aspektuális okokból VP-módosítóba lépő igekötőt a (12a) és a (12b) példában (befejezett aspektus); a (12b') elemzésben az igekötő a V fej mögött marad, mivel arra történik felszólítás, hogy éppen folyjon valaminek a végzése (folyamatos / progresszív aspektus).

A fenti (12d) felszólító sémában azt az esetet is figyelembe vettük, amikor a felszólítás mellett azonosító-kirekesztő jelentésfaktor is megjelenik. Ilyenkor az FP módosítójába is bekerül egy csoport, az F fejbe pedig két olyan operátort is be kell helyettesíteni, amelyek erre alkalmasak (3.U5: $F \rightarrow op_{felsz} + op_{fókusz}$); az igetőnek persze ilyenkor is inkorporálódnia kell. Példaként a fenti (12c) szolgál: egy kvantorhéj alatt egy ilyen kétoperátoros fejű fókuszhéj áll a szerkezetben.

Érdekes alternatívát mutat be a (12c') példa. Bár a jelentéselemek ugyanazok, más a sorrendjük, erről pedig olyan szerkezettel adhatunk számot, amelyben a VP-re először egy betöltött módosítójú azonosító-kirekesztő FP héj épül, majd egy üres módosítójú egzisztenciális FP héj, végül pedig egy *is*-es kvantorprojekció.¹⁷

A fejezet utolsó szakaszában olyan kifejezésekkel fogunk foglalkozni, amelyek már eleve, lexikai alakjuknál fogva operátor jellegűek, és szükségük van bizonyos hatókörre – összevetve más kifejezésekkel, amelyek csak valamilyen szórendi helyzet elfoglalása és/vagy hangsúlyminta felvétele révén nyernek operátorjellegűt (például a *Pétert* ragozott tulajdonnév, amely topik, kontrasztív topik és fókusz is lehet, de ezt csak az adott mondatban betöltött helye alapján dönthetjük el). Az előbbi típusba tartozó kifejezéseknek tehát belső / lexikai tulajdonságuk az, hogy a mondatjelentés felépítéséhez valamilyen meghatározott módon járulnak hozzá, ezért *inherens* operátoroknak hívjuk őket.

Az angol kapcsán már szóba jött az egyik jellegzetes inherens operátor: a *kérdőszó*. Nyilván egy „kinyitott” mondat fölött operál egy kérdőszó, valahogy így: „ki/mi az az *x*, akire igaz egy ilyesfajta állítás: {... *x* ...}?”. A (8a) hatóköri elv nyilván a felszíni szerkezet szintjén teljesül a magyarban a kérdőszó esetében is (például a kínaival ellentétben), tehát a kérdőszó a V' alatti vonzathelyen nem maradhat, hanem „fel kell vennie a hatókörét”. Az alábbi (13a) példa tehát ezért nem ad grammatikus szósort:

- (13) a. * Be_i mutattál \emptyset_i pro_{te} 'kit 'Ödönnek?
 b. * Kit_k 'Péter $_j$ 'be $_i$ mutatott \emptyset_i \emptyset_j \emptyset_k 'Ödönnek?.
 c. *'Ödönnek is_i 'kit $_k$ 'be $_i$ mutattál \emptyset_i pro_{te} \emptyset_i ?.
 d. 'Kit $_k$ mutattál $_t$ be_i \emptyset_t \emptyset_i pro_{te} 'Ödönnek?.
 d'. 'Ödönnek $_i$ 'kit $_k$ mutattál $_t$ be_i \emptyset_t \emptyset_i pro_{te} \emptyset_i ?.
 d''. 'Marit és 'Julit (mutattam be 'Ödönnek).
 e. ... [_{FP} XP?_k [_F op_{fókusz}+V_t] [_{VP} AdvP_i [_{V'} \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_k ...]]]
 f. 'Miért / 'Mikor mutattad be Marit 'Ödönnek?
 f'. 'Miért / *'Mikor [_{FP} éppen 'Marit mutattad be 'Ödönnek]?
 f''. [_{FP} 'Miért / 'Mikor mutattad [_{FP} éppen 'Marit be 'Ödönnek]]?
 g. [_{FP} XP? [_F op_{fókusz}+V_t] [_{VP} AdvP_i [_{V'} \emptyset_t \emptyset_i ...]]]

A (13b-d) példákban kipróbálom a kérdőszó számára az eddigi elméletünk szerint adódó operátorhelyzeteket. A (13b) tanúsága szerint nem tehető a természetes szubjektum elé, tehát nem topikszerű elem. A (13c) példában kvantoros környezetbe illesztettem egy kérdőszót, de ez sem vált be. Az FP módosítói pozíciójában viszont kiválóan érzi magát a

¹⁷ Az eltérő operátorsorrend ellenére (12c) és (12c') között nem tudunk szemantikai különbséget kimutatni. Ez abból adódhat, hogy a felszólító és az azonosító-kirekesztő jelentéstöbblet egymással érdemi kapcsolatba nem lépő („ortogonális”) dimenziókban hat, sorrendjük tehát érdektelen. Jelenlegi tudásunk persze igen csekély még a különféle operátorok hatásának egységes formális reprezentálásáról, hiszen a hagyományos logikai eszközökkel jól megragadható operátorhatások (pl. fókuszálás, kvantorok) egészen más jellegűek, mint a szövegszinten megragadhatónak látszó topikálzások, illetve a mondatmodalitást érintő felszólító hatás. Újabb típust képvisel majd a kérdés.

kérdőszó, akár vele kezdődik a mondat (13d), akár van még egy topik a mondat élén (13d'). A fókuszos környezet (13e) a jelentéstani szempontokból is kiválóan látszik: a kérdésre adott válasz ugyanazt a fókuszos mondatkonstrukciót ölti fel (13d''), ráadásul még a rövid választ is (lásd (13d''), a zárójeles rész nélkül) azonosító-kirekesztő jelentésfaktorral értelmezzük. Vagyis megtévesztőnek nyilvánul a (13d'') válasz abban az esetben, ha a beszélő még Annát is bemutatja Ödönnek a megnevezett két lányon kívül.

Szabad határozói funkciójú kérdőszó is kerülhet (transzformáció nélkül) a fókuszprojekció módosítójába, ahogyan azt a fenti (13f) példa szemlélteti. A kérdezőséma ebben az esetben a (13g) pontban látható módon vázolható fel.

Egyedi kivételt a *miért* kérdőszó jelent (nemcsak a magyarban, ezért szemantikai okra gyanakodhatunk), ami nemcsak a (13f'') pontban bemutatott duplafókuszos konstrukcióban épülhet rá egy eleve fókuszos konstrukcióra („miért / mikor volt az, hogy éppen Marit mutatad be Ödönnek?"), hanem más módon is, amit a fenti (13f') példa mutat. Ennek kézenfekvő elemzése: ilyenkor a *miért* kérdőszó rá van csatolva a hatókörében álló FP-re. É. Kiss (1998) szellemesen mutat rá: ez csak az okhatározói *miért*-re vonatkozik, amit lezseren *m(i)ér'* módon is ki lehet ejteni, arra a másik (pontosan ejtendő) *miért*-re nem, amire a (13f') kérdés esetén az lenne a válasz: „Tízezer forintért; ennyit fizetett Mari, hogy éppen őt mutassam be Ödönnek”.

É. Kiss (1992) ki is mondja a *kérdés feltételeként*: egy kérdőszó csak akkor funkcionálhat kérdő operátorként, ha FP-módosítóban áll. A fenti (13e), illetve (13g) séma ezt a helyzetet mutatja.

Továbbblépve azonban É. Kiss (1992) az alábbi (14a) pontban bemutatott többszörös kérdésekhez ér, és konstatálja, hogy ezek első kérdőszava nem lehet egy FP módosítójában, hiszen nem követi őt szorosan egy igető. Noha az sem kizárt, hogy kettőnél is több kérdőszó sorjázik egymás után, ld. (14b); FP-módosítóban csak az utolsó állhat, szórendi okok miatt.

- (14) a. QF: A szappanoperában ki_i kit_k vett_t feleségül_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_l \emptyset_k ?
 b. QQF: Ki_j kit_k kinek_i mutatott_t be_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_j \emptyset_k \emptyset_l ?
 b'. TTF: Kit_k Péter_j kinek_i mutatott_t be_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_j \emptyset_k \emptyset_l ?
 c. $F_{tükör}$: ... '' ki_i vett_t [_{VP} feleségül_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_l \emptyset_k] '' kit_k]?
 c'. $F_{tükör}$: ... ''Péter_i vette_t [_{VP} feleségül_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_l \emptyset_k] ''Marit_k]!
 d. (Innen föntről nem tudtam eldönteni, hogy...) ki_i rúgott_t [_{VP} bele_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_l \emptyset_k] kibe_k]?
 d'. '' Ki_i szúrt_t [_{VP} bele_i \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_l \emptyset_k \emptyset_m] ''kibe_k ''mit_m]?!
 e. ... [_{FP} $XP_k^?$ [_F $op_{fókusz}+V_t$] [_{VP} AdvP_i [_{V'} \emptyset_t \emptyset_i \emptyset_k \emptyset_l ...]] ZP?_i ...]

A (14b') példa azt mutatja, hogy a kérdéses kérdőszavak aligha egy topikprojekcióban foglalnak helyet. Marad számukra a QP-módosító. Mi van azonban ilyenkor a kérdés iménti feltételével?! Ezek talán nem is kérdőszóként funkcionálnak a jelentéstani számára?!

É. Kiss (1992) meggyőzően érvel amellett, hogy pontosan ez a helyzet! Csak az utolsó kérdőszó fogalmaz meg valódi kérdést, az előtte lévő egy vagy több kérdőszó valójában sokkal inkább fejthető ki egy megfelelő *univerzális* kvantorral: „minden legény esetében mondjuk meg, hogy kit vett feleségül” (14a), „minden tánctanár és minden lány esetében mondjuk meg, hogy az illető tánctanár az illető lányt kinek mutatta be” (14b). Azt mondhatjuk, hogy ezek a nem valódi kérdőszavak a *minden(ki)*_{+eset} névmás „allomorfjai” kérdő polaritású hatókör esetén. Ezzel pedig arra a ki nem mondott kérdésre is választ

kaptunk, hogy melyik Q-operátort kell a Q fejbe behelyettesíteni (3.U4). Az op_{diszt} operátort. Elvileg pedig egy sokszoros „listás” kérdés képlete: Q*F.

A több kérdőszót tartalmazó egyszerű mondat azonban a fenti (14c) pontban bemutatott szórendet és intonációs mintázatot is követheti. É. Kiss (1992) rámutat, hogy ilyenkor más az előfeltevés a kérdőmondat mögött. Valami olyasmi, hogy volt egy esküvő (preferáltan egyetlen esküvő!), és arra kérdezzük rá, hogy ebben milyen pár játszott a vőlegény és a menyasszony szerepét. Ez a szemantikai jelleg is, a sajátos intonációs mintázat is (az erős mondatvégi hangsúllyal), a (14c') potenciális válasz struktúrája is azt erősíti meg, hogy a (14c) mondat *tükörfókuszos* felépítésű, ahogyan azt a fenti (14e) séma leírja. Életből ellesett példa erre a tükörfókuszos kérdéskonstrukcióra a sportközvetítés során elhangzott (14d) mondat, illetve a felháborodott visszakérdezésként mondott (14d'). Ez utóbbi példa szerkezeti elemzése az F' alatt két hamisvonzathely felvételét is igényli, a két mondatvégi kérdőszó számára.

Ennyit a *kiegészítendő kérdések* típusairól; de vajon mi a helyzet az *eldöntendő* kérdésekkel? Ezek az angolban meglehetősen hasonló szerkezetekben fordulnak elő, mint a kiegészítendő kérdések. Nem így a magyarban! Úgy tűnik, hogy a fókuszos jelleghez semmi köze nincsen az eldöntendő kérdésnek: megfér vele az alábbi (15c'') példa tanúsága szerint, de a többi példa szerint egyáltalán nem igényli. Az aspektuális különbségekkel is megfér az eldöntendő kérdéskonstrukció, ahogyan azt (15a) és (15b) összevetéséből megállapíthatjuk. Kvantoros és topikos mondat szerkezetet is ejthetünk kérdő intonációval (15c-c').

- (15) a. $[_{VP}$ Felmászol a hegyre]?
- b. Éppen $[_{VP}$ mászol fel a hegyre]?
- c./c'. $[_{QP}$ Mindkét hegyet / $[_{TP}$ Azt a hegyet meg akarod mászni]?
- c''. $[_{FP}$ Azt a hegyet akarod megmászni]?
- d. $op_{e.k.} [_{YP} \dots [_{VP} \dots]]$

A legegyszerűbb javaslat az adott keretben az lehet, hogy tetszőleges YP mondatípusra *csatoljunk rá* egy olyan operátort ($op_{e.k.}$: az eldöntendő kérdés operátora, melybe a *vajon* szó inkorporálható), amelyik a szemantika számára világossá teszi: nem állítjuk a közölt szituációt, hanem kérdezzük, hogy vajon igaz-e; a hangtan számára pedig a hatókörében lévő mondat szakasz sajátos intonálását írjuk elő (15d).¹⁸

Következő témánk a *tagadás* lesz, amelynek inherens operátorjellege nyilvánvaló a legcsekélyebb logikai ismeretek esetén is, hiszen ezt fejezi ki: „nem igaz az, hogy {...}”. Az már nehezebben eldönthető kérdés, hogy az eddig felépített T*Q*F operátorszisztémába hogyan illeszkednek bele a tagadás különféle változatai. É. Kiss 1992-es modelljét mind a mai napig leíróan adekvátnak véljük, azaz olyan elméletnek, mely az adatokról kiválóan számot ad, beleértve ebben az operátor-hatóköri elv maradéktalan teljesülését is. A magyarázó adekvátságának is megfelel, mert elegáns általánosítást mond ki: a *nem* szócska egy olyan triviális NegP-t alkot, amelyet *csatolni* kell, hiszen szabadon mondatba kerülő

¹⁸ Farkas Judittal (személyes beszélgetésben) arra jutottunk, hogy bizonyos metaelméleti megfontolások alapján ezt az operátort legcélszerűbb lenne egy CP alárendelt mondatípus C fejébe inzerálni, mintha egy főmondatba ágyaznánk bele az eldöntendő kérdést. Például a (15a) esetében ez ilyesmit jelentene: „Kérdezem, hogy vajon felmászol-e a hegyre”.

elem (nem kívánja meg egyetlen fej sem a jelenlétét vonzatként), és pedig pontosan a hatóköréül szolgáló összetevőre – ami a (8) elvrendszer folyománya).¹⁹

Alább az első példa a *mondattagadást* szemlélteti: azt állítjuk a (16a) mondattal, hogy „nem igaz az, hogy a beszélő bemutatta Marit Ödönnek”. A szórend és a csatolási általánosítás alapján a legkézenfekvőbb megoldás a NegP V'-ra való rácsatolása. Alternatívaként gyakran merül fel az a kezdő elemző számára, hogy a VP módosítói pozíciójába teszi a NegP csoportot. Ez ellen egyrészt azt vethetjük, hogy a negációnak nem sok köze látszik lenni az igekötői jelleghez, másrészt pedig a sajátos (16b) mondattípust, amelyben az igekötő úgy állhat csak szokásos VP-módosítói helyén, ha a NegP V'-ra csatolódik.

- (16) a. [_{V'} Nem [_{V'} mutattam be pro_{en} Marit Ödönnek]].
 a'. Még [nem mutattam be Marit Ödönnek] / [mászom fel a hegyre] / [írom a könyvet].
 b. Be_i [_{V'} nem [_{V'} mutatnám Ø_i pro_{en} Marit Ödönnek]]!
 c. [_{FP} [_{DP} Nem Marit]_k [_{F'} mutattam_t [be_i Ø_t Ø_i pro_{en} Ø_k Ödönnek]]].
 d. [_{FP} [_{DP} Marit]_k nem [_{F'} mutattam_t [be_i Ø_t Ø_i pro_{en} Ø_k Ödönnek]]].
 e. [_{FP} [_{DP} Nem Marit]_k nem [_{F'} mutattam_t [be_i Ø_t Ø_i pro_{en} Ø_k Ödönnek]]].
 f. Nem [_{FP} [_{VP} Ø_i Ø_t Ø_i "Péter Ø_k]_z [_{F'} hívta_t Ø_z] fel_i "Marit_k],
 hanem "Anna szolt be a "szobatársának.
 g. [_{Xⁿ} nem [_{Xⁿ} ...]], ahol Xⁿ = V' / F' / [_{FP}XP...] / FP

Kérdés persze, hogy milyen a (16a) mondat aspektusa, ahol az igekötő elemzésünk szerint a V' alatt marad, és milyen a (16b) mondaté, ahol viszont VP-módosítóba emelkedett. A (16a) esetben lenn maradó igekötő *folyamatos / progresszív* aspektust sejtet, és ez nem is irreális szemantikai szempontból, hiszen éppen azt állítjuk, hogy még *nem* fejeződött be egy cselekvés vagy történés. A tagadott mondat kompatibilis a progresszív aspektushoz társuló *még* szócskával, (16a') példáinak a tanúsága szerint.

Ebben a felfogásban viszont hogyan értékeljük a (16b) mondattípust? A felemelkedő igekötő itt befejezettséget jelezne? Ez nem valószínű ebben a kötelezőnek látszó *feltételes* modalitású közegben. Az a hipotézisem, hogy inkább tekintsük a (16b) igekötőjét egy „nyomatékosító” aspektuális érték kifejezőjének, akármit is jelentsen ez pontosan. Számunkra ebben a pillanatban egy a lényeg: hogy az igekötőt a szokásos helyén ábrázoljuk, a VP-módosítóban, a negáció csoportját pedig a V'-ra csatolva.

A fenti (16c) mondat egyik érdekessége abban áll, hogy tulajdonképpen *állítjuk* (és előfeltételezzük): a beszélő bemutatott valakit Ödönnek. A mondat akár annak ravasz átfogalmazása is lehet, hogy *Julit mutattam be Ödönnek*, csak Juli ezúttal nem egy határozott tulajdonnévvel nevezeték meg, nem is egy olyan határozatlan leírással, hogy *egy csinos szőke lány*, hanem valahogy így: „valaki, aki különbözik Maritól”. Ahogy a *Mari* DP-től, mely egy lányt nevez meg, megkülönböztettük a *Mari is* DP-t, mely egy több tagú csoportra utal, ugyanúgy kell a *nem Mari* DP-t is megkülönböztetnünk tőle; ez egy másik személyre utal.

Ebben a szemantika ihlette felfogásban a (16c) egy fókuszos mondat, mely az FP-módosítójában egy ilyen *negatív* DP-t tartalmaz. Vegyük észre, hogy a NegP vezérlési tartománya igen kicsiny: csupán a *Mari* DP van benne. És ez így is van jól! Hiszen azt nem

¹⁹ Mindezt azért is hangsúlyozzuk, mert az utóbbi tíz évben nemzetközi hatásra divat lett egy Neg operátorfejet illeszteni a T/Q/F fejek rendszerébe. Maga É. Kiss is hajlik erre (ld. É. Kiss 1998, 3.6.), noha a (8) elvrendszer igazolása ebben a megközelítésben egyáltalán nem meggyőző.

tagadjuk, hogy „bemutatott a beszélő Ödönnek egy x személyt”, hanem kifejezetten állítjuk. Mit kezdhet azonban a logika a „letagadott” entitással?! Nem Mari létét tagadjuk, amúgy meg tagadni állítást lehet, nem személyt vagy tárgyat.

Úgy sejtem, hogy a nyelv ezúttal mást jelez a *nem*-mel, mint egy állítás tagadását. A kézenfekvő jelentés tanúsága szerint azt, amit így határozhatunk meg: „a hatókörben megnevezettől különböző”. Így már szépen összeáll a (16c) mondat jelentése a hatóköri elvnek megfelelő módon: „Maritól különböző az az x személy, akit a beszélő bemutatott Ödönnek”. É. Kiss (1992) a tagadásnak ezt a típusát *mondatrésztagadásként* nevezi meg.

A fenti (16d) mondat alig különbözik ugyan a (16c) mondattól, mégis egészen más a jelentése, ami a negáció eltérő hatóköréből kiválóan le is vezethető. Ez is fókuszos mondat, FP-módosítójában *Mari* DP-jével. Ezúttal tehát magáról Mariról szól az állítás: „éppen Mari az az x személy, akire igaz valami”. Mi igaz? Az, hogy *nem* teljesül rá egy bizonyos állítás. Újra propozíciót tagadunk tehát, nem mondatrészt. „Éppen Mari az, aki kimaradt abból az élményből, hogy megismerje Ödönt”. A kérdés tehát csak annyi: hová csatolódik ezúttal a mondattagadó NegP? Ott van F' és FP között, tehát determinált a válasz: F'-ra. Ez a válasz pedig megnyugtató: a mondattagadás mindig az ige felszíni helyének kiterjesztésére kell, hogy csatolódjon. Semleges helyzetben a V'-ra, fókuszos helyzetben az F'-ra, a 3.U5 szabályhoz kapcsolódó inkorporációs követelmény miatt.

Amennyiben alapvetően kétféle tagadás létezik, akkor ezek elvileg egyetlen egyszerű mondaton belül is társíthatóak. És valóban: a fenti (16e) mondat éppen ezt igazolja. Az első *nem* Marit „tagadja”, a második *nem* a bemutatás tényét. Mintha ezt állítanánk: „éppen Juli (= nem Mari) maradt ki az Ödönnek való bemutatásból (nem lett bemutatva...)”.

Végül a (16f) mondatípus a *hanem*-mel társuló *nem*-et mutatja be. Javaslatunk (Alberti – Medve 1998) annak a szemantikai tényezőnek a messzemenőig való figyelembe vételén alapul, miszerint e mondatípusban teljes szituációkat vetünk össze, melyeket alapvetően VP-k hivatottak leírni. Az előfeltevés: „eljutott egy hír Marihoz”. Az alternatívák, melyek éppúgy egy releváns halmazt alkotnak, mint Mari alternatívái korábbi operátoros mondatok esetében: „felhívta Péter Marit” / „beszölt Anna egy szobatársnak” / stb. A jelentéstani komponens illetően elvárásához azonban mit szól a hangtani komponens, amely az FP módosítói pozíciójában egyetlen összetevőt – tipikusan egy DP-t – szokott engedélyezni? Mozoghat-e egy teljes VP a saját ráépülő fókuszprojekciójának a módosítójába?!

Az a hipotézisem, hogy igen, de ez a hangtani komponens elvárásaival csak oly módon férhet össze, hogy *maradványként* teszi ezt a VP. Azaz „majdnem mindent” kidob magából az F fej által felkínált hamisvonzathelyekre, melyek létjogosultságát legutóbb a (14d) példatípus kapcsán bizonygattuk. A fenti elemzés szerint egyetlen DP marad a VP-ben hangalakot öltő alakban; ez ellen semmi kifogása nem lehet a hangtannak, miközben a szemantika azt „látja”, hogy egy VP által megnevezett szituáció áll az azonosító-kirekesztő jelentésfaktorral társulva. A végeredményként adódó szerkezet a tükörfókuszos konstrukcióinkra hajaz, ami szerencsés, hiszen a tagmondatvégi erős hangsúly a tárgyon csak így magyarázható meg.²⁰

É. Kiss (1992) a T*Q*F operátorszisztémába beilleszti a *fokot*, *mértéket*, *gyakoriságot*, *módot* kifejező, általában határozói kategóriájú kifejezéseket is, melyeket egy

²⁰ Kérdés marad, hogy a szintén extraponált igekötő is erős hangsúlyt visel-e. Ez talán lehetséges, de semmiképpen nem kötelező – amit azzal indokolhatunk, hogy az igekötő mégiscsak rokonságban áll az eredendően hangsúlytalan grammatikai funkciószavakkal (hangsúlyt tehát akkor kap, ha különleges funkciót nyer a mondatban, például az aspektus kifejezésének az ügyében).

szóval *skalárisakként* nevezhetünk meg, hiszen különböző dimenziókban elhelyezkedő skálákon adnak meg értékeket. Például tekinthetjük a gyakorisági skálát a *sohá*-tól a *mindig*-ig a *ritkán*-on és a *gyakran*-on keresztül. Kétszer kettes osztályozásuk – pozitív/negatív maximális / nem maximális alosztályokra – szintaktikai viselkedésükön alapul, de az egyes osztályokban másodlagosan markáns szemantikai összetartó jegyek is megfigyelhetők.

Képviselje a *pozitív maximális* határozók alosztályát a *mindig!* Mint alább látható (17a-a^{'''}), kvantorokkal cserélhető fel, tehát egy QP módosítójába kell helyoznünk, nem egy TP-ébe (17a^{''}), és nem is egy FP-ébe. Figyeljük meg, hogy másképpen viselkedik, mint például a *nagyon*, amelyik annyira ragaszkodik a VP közvetlen közelségéhez (17a^{'''}), hogy számára csak a VP-re való rácsatolás jelenthet megfelelő szerkezeti pozíciót, és nem a QP-módosító.

- (17) a. TQQ: Péter *mindig* Marit is nagyon [_{VP} felbosszantja].
 a'. TQQ: Péter Marit is *mindig* nagyon [_{VP} felbosszantja].
 a''. TTQ: **Mindig* Péter Marit is nagyon [_{VP} felbosszantja].
 a'''. TQF: *Péter Marit is *mindig* [_F bosszantja fel].
 a'''' TQQQ: *Péter nagyon Marit is *mindig* [_{VP} felbosszantja].
 b. QQ: *Soha senki* [_{VP} meg nem tudhatja az igazságot].
 b'. TTQ: **Senkinek* Péter *soha* [_{VP} be nem vallaná az igazságot].
 c. QQF: *Gyakran* mindannyian (*gyakran*) a nagy szobájában isszuk meg a kávé.
 c'. QQF: **Ritkán* mindannyian (*gyakran*) a nagy szobájában isszuk meg a kávé.
 d. F: *Gyakran* isszuk meg a kávé a nagy szobájában.
 d'. F: *Ritkán* isszuk meg a kávé a nagy szobájában.
 e. Csat.: *Nagyon / teljesen* kimerültünk (*merültünk ki).
 f. Q F/csat.: Mari is *jól* [_F oldotta meg a példát] / [_{VP} megoldotta a példát].
 f'. QQ: **Jól* Mari is [_{VP} megoldotta a példát].
 g. Ktop...: *Mindig / Gyakran / Ritkán / Nagyon* # ''Jóska bosszantja fel Marit,...

A *negatív maximálisok* alosztálya (ld. *soha, senki* a fenti (17b) pontokban) szintén a kvantormódosítóban leli meg helyét. Ez nem meglepő, mert a jelentéskifejtésükből érdekes dolog derül ki: ez az alosztály megegyezik a pozitív maximálissal. A (17b) mondat ugyanis nem úgy értelmezendő, hogy időpillanatok és személyek üres halmazáról teszünk állítást, hiszen akkor semmiről és senkiről nem állítottunk volna semmit, hanem ezt közöljük: „minden releváns időpillanatban (amikor az igazság közelébe férközött valaki) minden releváns személyről (aki az igazság közelébe férközött) azt állítjuk, hogy nem szabad, hogy az illető megtudja az igazságot”. Tehát a *soha* a *mindig* „allomorfa”, amit negatív hatókör esetén kell használni. A *senki* pedig ugyanígy a *mindenki* negatív hatókörrel használatos változata.

A *pozitív* és a *negatív nem maximálisok* alosztályait (*gyakran* vs. *ritkán*) egymással összevetve érdemes tárgyalni. A (17c) minimálpár azt mutatja, hogy a pozitív nem maximális osztály tagjai állhatnak kvantormódosítóban, ellentétben a negatív nem maximálisokkal. A (17d) pár szerint viszont FP-módosítóban mindkét típus állhat! A negatív kifejezések tehát szükségképpen éles értéket közölve mutatnak rá egy pontra az adott skálán (→ fókuszos közeg), míg a pozitívak semlegesebb, egzisztenciális tartalommal is megjelenhetnek (→ kvantoros közeg), ami a negatívak számára nem adott (talán mert határozottan ki akarjuk zárni, hogy mégiscsak nagyobb az a gyakoriság a *ritkán*-nál). Mindez nem az *abszolút mennyiségen* múlik, hiszen a *ritkán* jelentheti ugyanazt a

gyakoriságot egy adott esetben, mint a *nagy ritkán*, ez utóbbi mégis állhat a (17c) mondatban a *gyakran* helyén. A polaritás, úgy látszik, a beszélő nézőpontját, véleményét tükrözi: egy csekélyebb mennyiséget is lehet pozitívan értékelni („*nagy ritkán* azért csak fennáll az a helyzet...”), nemcsak negatívan („csak ritkán áll fenn...”).

É. Kiss (1992) úgy találja, hogy a pozitív nem maximális kifejezések alosztálya további két típust is tartalmaz szintaktikai viselkedés szempontjából (a QP- és FP-módosítóban egyaránt felbukkanó *gyakran* típusa mellett). A *nagyon* típusáról már megállapítottuk a (17a) példái kapcsán, hogy ideális helyük a VP-re csatolt pozíció (ld. még (17e)). A *jól* és néhány további pozitív tartalmú módhatározó (pl. *ügyesen*) pedig a VP-re csatolt pozíción kívül az élesebb minősítást nyújtó fókuszpozícióban (azaz az FP-módosítóban) is előfordulhat.

Ahogy egy korábbi példa kapcsán már tapasztalhattuk (7a’), a kontrasztív topikos közeg periférikusan ugyan, de tulajdonképpen szinte bármilyen inherens operátort magába fogad, így a különféle skaláris kifejezések típusait is (17g). Sajátos korigáló mondatjelentéseket kapunk így, például: „Azt állítod, hogy Péter mindig felbosszantja Marit? Kétségtelen, hogy Péter gyakran felbosszantja Marit; de *mindig # Jóska bosszantja fel*”. Tehát „ami a gyakoriság totális változatát illeti, az másra teljesül”.

E fejezet legvégén az elméleti csúcspontot jelentő operátor-hatókörü elvhez (8) térünk vissza, sajnálattal megjegyezve, hogy a magyar nyelv egy bizonyos értelemben „átesik a ló másik oldalára” a szórendi szabadság tekintetében: egyes inherens operátorok nemcsak a hatókörüknek megfelelő helyen bukkannak fel, hanem más szórendi pozíciókban is. Tekintsük például a *sajnos* és a *tegnap* szabad határozók lehetséges megjelenési helyeit az alábbi (18a) mondatban (ld. a ‘♣’ szimbólumokat!):

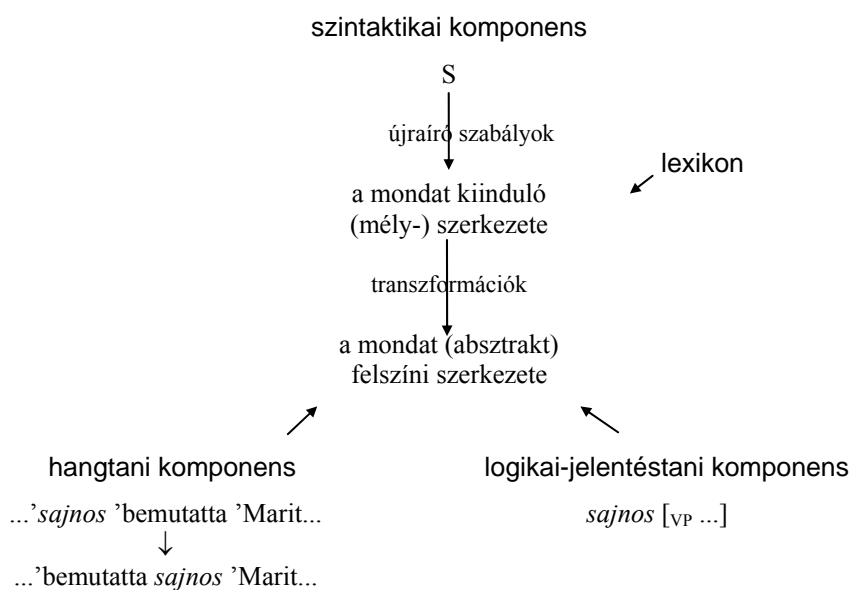
- (18) a. ♣¹_{Sajnos/Tegnap} [TP Péter ♣² [VP bemutatta ♣³ Marit ?? ♣⁴ Ödönnek ♣⁵]].
 b. FQ: ”Csak Marit mutattam minden fiúnak be. (5e)
 b’. FQ: ”Csak Marit mutattam be^(v) minden fiúnak.
 c. FTF: ”Csak Marit mutatta a tánctanárr ”csak Ödönnek be. (5f)
 c’. FTF: ”Csak Marit mutatta be a tánctanárr ”csak Ödönnek.
 d. FFF: Vett már öreg hajléktalan jómódú fiatal lányt feleségül. (10e)
 d’. FFF: Vett már feleségül^(v) öreg hajléktalan^(v) jómódú fiatal lányt.
 e. QQ: Minden barátomat több alkalommal is meghívtam. (7b)
 e’. QQ: Több alkalommal is minden barátomat meghívtam. (7b’)
 e’’. QQ: Meghívtam minden barátomat több alkalommal is.
 e’’’. QQ: Meghívtam több alkalommal is minden barátomat.

Kanonikus – azaz hatókörüknek megfelelő helyük – csak a TP-re (♣¹), illetve a VP-re (♣²) csatolt pozíció lehet, a komplementumba való bekeveredésüket (♣³⁻⁵) nem lehet megindokolni; hiszen a jelentésüket egy szituációhoz képest adhatjuk meg: „sajnálatosnak tekintem azt, hogy {...}” / „tegnap az történt, hogy {...}”. Mivel másképpen értelmezni akkor sem tudjuk őket, ha másutt helyezkednek el a szórendben, ezáltal a szórendi módosulás nem von maga után jelentésbeli módosulást. Eltérő mögöttes szerkezetek feltételezésének pedig ez az elsődleges, tiszta esete: más szórend, párhuzamosan más jelentéstartalommal.

Ha csak a szórend módosul változatlan jelentés mellett, akkor inkább azt indokolt feltételezni, hogy az absztrakt felszíni szerkezetet interpretáló szemantika számára már „nem látható” változások történnek, ezek helye pedig nem lehet más, mint a hangtani komponens. Vagyis a hangtani komponens leolvas az absztrakt felszíni szerkezeti fáról egy elsődleges

szórendet – ezt tekintjük *kanonikusnak* –, amit még továbbalakíthatnak olyan szabályok, amelyek a hangtanban működnek, valószínűleg már nem ágrajzokon, hanem intonációs egységekre tagolt szósorokon. A II. fejezetből megismételjük a grammatikai komponensek együttműködésének alapul vett modelljét:

- (19) A transzformációs generatív grammatika *módosított kiterjesztett sztenderd elméletében* a komponensek együttműködésének a modellje (2.2):

É. Kiss (1992) ezeket a hangtanban működő szórendmódosító szabályokat, amelyek feltételezése szerint az ige mögé visznek bizonyos egységeket, *stilisztikai* szabályoknak nevezi. Ezzel azt a tulajdonságukat ragadja meg, hogy a szemantikailag megragadható jelentésen már nem módosítanak, csupán a mondat „stílusán”, tehát a kivitelezés eleganciáján, célszerűségén.

Két kérdés marad. Vajon mi teszi *lehetővé* a nyelv rendszerén belül a stilisztikai mozgásokat? Másrészt vajon mi teszi őket *jogosulttá*?

É. Kiss (1992) úgy érvel, hogy a stilisztikai mozgások csak az *inherens* operátorokat érinthetik, ezek operátorfelvételi igénye pedig már a lexikai alakjukból következik. Majdnem mindegy tehát, hogy hol helyezkednek el egy mondatban, hiszen az interpretáló hallgató úgyis hatókört fog rendelni hozzájuk. Ebből persze adódhat többértelműség, mint láttuk a hatóköri sorrendeket szemléltető példákból, de ez végeredményben oly ritka, hogy a nyelv ennyi lezserséget megengedhet magának. Annál is inkább, mert a szemantikai többértelműségeket a pragmatika általában úgyis kiszűri.

A fenti (18e) példasorozat azt a kísérletet mutatja be, amelyet É. Kiss „elvégez”. A (18e) és a (18e’) mondatokkal már találkoztunk. Ezek egyértelmű mondatok, igazolva a (8) hatóköri elvet. A (18e’’) és a (18e’’) szórendi variánsokat stilisztikai szabályok révén kaphatjuk meg, mégpedig mindkettőt előállíthatjuk a (18e) és a (18e’) kanonikus alakból kiindulva egyaránt. Azt jósolja ez a tény, hogy a (18e’’) és a (18e’’) egyaránt kétértelmű mondatok tehát, éppen azzal a két jelentéssel, amit a (18e) és a (18e’) nyújt külön-külön. A

magam részéről elfogadhatónak tartom a megjósolt grammatikalitási ítéleteket, így hát igazolva látom a stilisztikai szabályokra épített részelméletet a nem kanonikus szórendek magyarázatára. Megjegyzendő, hogy a (18e''-e''') mondatok kettős jelentését úgy érzi meg az ember, ahogyan bizonyos optikai ábrákat hol homorúnak lát, hol domborúnak: azaz hol az egyik jelentést érezzük meg, hol a másikat.

A másik kérdésre adott választ a grammatikai komponensek igényei közötti konfliktusok feltárására alapíthatjuk, dicséretes összhangban a Minimalista program (Chomsky 1995) irányelveivel. Az operátor-hatókörü elv (8) azt „írja elő” a szerkezet számára, hogy olyan jelentéselemeket tegyen explicitté, amelyek az „összerakás módjából” adódnak. Fontos forrása azonban a jelentéskalkulációnak a *lexikonból* hozott jelentés is, amit viszont nehezebben felismerhetővé tesz például az, ha az igekötő(szerűen viselkedő elem) eltávolodik az ige-tőtől. A (18b,c,d) pontokban bemutatott kanonikus alakok esetében épp ez következik be. A lexikai jelentések felismerését tehát elősegíti, ha az igekötő(szerű elem) visszakerül az ige-tőve mellé bizonyos egységek jobbramozgásának köszönhetően. Így kapjuk a (18b',c',d') szósorokat, melyek sokak számára elfogadhatóbbak kanonikus megfelelőiknél. Ugyanezek a mondatváltozatok a *hangtani* komponens feltételezhető belső törvényszerűségeinek is jobban megfelelnek, mert hosszabb intonációs szakaszokat eredményeznek egy-egy szótaghangsúly körül, egyenletesebb tagolást nyújtva.

Szögezzük le azonban egyértelműen, hogy az elemzési feladatokban az *absztrakt felszíni szerkezetet* reprezentáló ágrajzot szoktuk kérni, amit a kanonikus szórend alapján kell elkészíteni; a stilisztikai szabályok – lényegükénél fogva – ezen a szerkezeti ábrázoláson már nem változtatnak. Például a (18b') mondat ábrázolandó szintaktikai szerkezetét tehát a (18b) mondatéval megegyezőnek tekintjük.